

Türkiye ve İran'ın Arap Baharı Dış Politikası ve Arap Basınına Yansımaları, 2011-2015

Battal Doğan*

Öz

“Arap Baharı” olgusuyla kavramsallaştırılan Arap halklarının rejimlerle çatışmaları, özgürlük ve ekonomik refah adına değişim isteğiyle başlamıştır. Arap Baharı en yıkıcı etkisini devrimci-cumhuriyetçi ülkelerde göstermiştir. Tunus ve Mısır'da kısa süren Arap Baharı, iç dinamiklerin gücü oranında şekillenmiştir. Libya ve Suriye'de Arap Baharı süreci uzadıkça bölgesel ve küresel güçleri içine çekmiştir. Halk ile rejim arasında cereyan eden çatışmaların güvenlik ve insani boyutu Türkiye'yi sürecin içine çekerken, İran'ın mezhepsel yayılmacılığına da yeni bir kapı açmıştır. Bu bağlamda, farklı nedenlerle Arap Baharı sürecine müdahil olan Türkiye ile İran'ın bu dış politika açımları Arap basınına nasıl yansıdığı sorusunu akla getirmiştir. Makalede Arap basını örneklemelerinden çıkarılan verilere içerik analizi (İA) ve söylem analizi (SA) uygulanarak karma bir yöntem kullanılmıştır. Analiz birimi olarak da gazetelerin haber çerçevelenmeleri yerine, köşe yazıları tercih edilmiştir. Arap Baharı'na yönelik Türk-İran dış politika açımlarının ağırlıklı olarak milliyetçi ve İslamcı yazarlar tarafından köşe yazılarına taşındığı tespit edilmiştir. Milliyetçi söylemi 'ne Türk Sultanı ne İran Mollası' şeklinde özetlemek mümkündür. İslamcı yazarların bu konuda ses tonları çok daha düşüktür. Türk siyasal İslam modelini şartlı olarak kabul eden İslamcılar, İran'ın mezhep eksenli modeli ve yayılmacılığının Sünni bir ittifakla durdurulmasını önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap Basını, Türk-İran Dış Politikaları, Arap Baharı, İçerik Analizi, Söylem Analizi

* Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü, TR, Ortadoğu Çalışmaları Bölümü, orcid.org/ 0000-0002-1439-1570, battal.dogan@ogr.sakarya.edu.tr

The Foreign Policy of Turkey and Iran in the Arab Spring Period and Their Reflections in the Arab Press, 2011-2015

Battal Doğan*

Abstract

Conflicts between Arab regimes and peoples, conceptualized as a “spring” phenomenon, started with the demand for change in the name of freedoms and economic prosperity. The Arab Spring showed its most devastating effects in revolutionary-republican countries. It continued for a short time in Tunisia and Egypt, and was shaped according to internal power dynamics. The long-lasting spring in Libya and Syria has drawn regional and global powers into the process. While the people-regime conflicts’ security and humanitarian dimensions pulled Turkey into the process, it opened a new door for Iran’s sectarian expansionism. Thus, the question that comes to mind is how these foreign policy initiatives of Turkey and Iran, which were involved in the spring process for different reasons, were perceived in the Arab press. In this article, multiple methods are used as content analysis (CA) and discourse analysis (DA) have been applied on the data extracted from the samples of Arab newspapers. As analysis units, columns have been chosen over framed news from the newspapers. Mainly nationalist and Islamist columnists have covered Turkish-Iranian foreign policy initiatives regarding the Arab Spring. The nationalist discourse is expressed as ‘neither the Turkish Sultan nor the Iranian Mullah.’ The tone of Islamist columnists on the issue is much lower. While conditionally accepting the Turkish model of political Islam, Islamists have suggested that a Sunni alliance must stop Iran’s sectarian expansionism.

Keywords: Arab Press, Turkish-Iranian Foreign Policies, Arab Spring, Content Analysis, Discourse Analysis

---

* PhD Student, Sakarya University Middle East Institute, TR, Middle Eastern Studies, orcid.org/0000-0002-1439-1570, battal.dogan@ogr.sakarya.edu.tr

1. Giriş

Bu çalışma Türkiye ile İran dış politikalarının Arap Baharı sürecinde Arap basınına nasıl yansıdığını araştırmaktadır. Doğu Arap Alemi'nden başlayan ve daha sonra hızla Batı Arap Alemi'ne ilerleyen Arap Baharı, genellikle devrimci-cumhuriyetçi ülkelerde etkisini göstermiştir. Arap halkları bu rejimlerin sembolü olan meydanları işgal ederek değişim adına kararlı bir duruş sergilemiştir. 'Arap Halkları Devrimi' her ülkede farklı siyasi değişimlere ve oluşumlara zemin hazırlamış, Mısır'da daha kontrollü bir hükümet değişikliğine götürürken, Tunus'ta rejim tamamen çökmüş, hatta lider olsun ülkeyi terk etmiştir. Libya'da rejim gücünü sonuna kadar kullanmış, ancak silahlı iç muhalefet ve NATO'nun verdiği destekle yıkılmaya mahkum olmuştur. Arap Baharı'nın son halkası Suriye'de bölgesel ve küresel aktörlerin çıkarları düğümlemiş, çarpık ilişkiler yumağına dönüşmüş ne rejim yıkılmış ne de halk devrimi gerçekleşmiştir. Özellikle Arap alemine komşu olan Türkiye'nin penceresinden bakıldığında çok ciddi güvenlik ve insani problemlerle karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Bahar dalgasının Suriye'yi vurmasından sonra sınır komşusunda gelişen olaylar Türkiye'yi bu sürecin içine çekmiştir. Yeni Ortadoğu politikalarıyla siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda Arap rejimleriyle iyi ilişkiler kurmasına rağmen, Türkiye en nihayetinde Arap halklarının yanında yer almayı tercih etmiştir. Diğer yandan İran'ın Arap Baharı öncesi ve sonrası Arap alemiyle ilişkilerinde sürekli yükselen bir gerginliğin hâkim olduğu bilinmektedir. İran, Bahreyn ve Yemen'de halk ayaklanmalarını desteklerken, Suriye'de rejimi desteklemeyi kendi çıkarına daha uygun görmüştür. İran'ın Arap Baharı'na karşı bu çifte standardı Arap-İran ilişkilerinde var olan gerginliğini iyice tırmandırmıştır.

Arap aleminde halklarla rejimler arasında bu iktidar çatışması sürerken, bölgenin iki güçlü komşusu Türkiye ile İran gelişmeleri yakından takip etmiştir. Türkiye açısından bakıldığında üç önemli faktör Türkiye'nin Arap Baharı sürecinde aktif rol almasını gerekli kılmıştır. Birincisi, Arap Baharı Suriye'ye güvenlik ve insani kaygılar getirmiştir. Bu bağlamda Türkiye bir yandan sınır güvenliğine yönelik önlemler alırken, diğer yandan Suriyeli mültecilere kapılarını açmak durumunda kalmıştır. Türkiye'nin sürece dahil olmaması artık bir seçenek olmaktan çıkmış, bir zorunluluk haline gelmiştir. İkincisi, Tunus, Mısır ve Libya'da yıkılan rejimlerin yerine iktidarın İslamcı partilere geçmesidir. Özellikle Müslüman Kardeşler hareketinin bu ülkelerde siyasi iktidarı ele geçirmesi ile yeni yönetimler Türkiye ile yakın

ilişkiler kurulacağını vaat etmiştir. Türkiye’de AK Parti iktidarı bu anlamda tecrübesiyle bir model ve yol gösterici konuma yükselmiştir. Üçüncüsü, küresel güçlerin ekonomik çıkarlarını koruma ve stratejik dengeler kurma adına Arap Baharı sürecine müdahil olmalarına Türkiye’nin seyirci kalması hem mülteci hem de sınır güvenliği sorunları açısından düşünülemezdi. İran açısından bakıldığında da Şii nüfusunun yoğunlukta olduğu Arap ülkelerinde nüfuzunu arttırması noktasında Tahran’a büyük bir fırsat kapısı açmıştır. İran, Bahreyn’de çoğunluk olan Şii nüfusun yönetimi devirmesi için halk ayaklanmalarını desteklerken, Suriye’de azınlık yönetimi konusunda olan Nusayri Esad rejiminin düşmemesi için halk ayaklanmalarının bastırılmasını desteklemiştir. İran’ın Arap Baharı sürecine müdahil olma saiki ancak mezhepçi bir söylemle açıklanabilir.

Basının iktidarlara bir etkileşim içinde olması, kamuoyunu etkilemesi ya da kamuoyundan etkilenmesi, konunun özellikle basın üzerinden araştırılmasını motive etmiştir. Dolayısıyla makale, Arap basını üzerinden hem iktidarların hem de Arap kamuoyunun Türk-İran dış politika açılımlarının yansımalarını, algı ve söylem oluşumlarını nitel bir analizle ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Konuyla ilgili literatür tarandığında, Arap Baharı’na yönelik Türkiye ile İran’ın dış politikaları üzerinde yoğun çalışmalar yapıldığı görülmüştür. Ağırlıklı olarak tekli örnek vaka olarak konu işlenmiş, bunun yanında iki ülkeyi çoklu vaka örneği olarak araştıran çalışmalar da yer almaktadır. Bazı çalışmalar Arap Baharı’nın iki ülkenin dış politikalarına etkilerini işlerken bazıları da bölgesel güç olarak iki ülkenin Arap Baharı’na yönelik düzen kurucu politikalarına odaklanmıştır. Ancak konunun basın üzerinden henüz araştırılmadığı görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında makale, Türkiye ile İran çoklu-vaka yöntemiyle, Arap basını evreni ve seçili gazete örnekleriyle, köşe yazıları analiz birimiyle ve verilere çoklu içerik ve söylem analizi yöntemlerinin kullanılmasıyla farklı bir çalışma sunmayı amaçlamaktadır.

Makale, giriş ve sonuç bölümleri dışında, dört ana bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde, konuyla ilgili literatür taraması yapılmıştır. İkinci bölümde, araştırmanın medya-iktidar teorileri üzerinden kuramsal çerçevesi çizilmiştir. Bu bölüm özellikle medyanın özgür olduğu varsayılan demokratik ülkeler üzerinde yapılan araştırmalardan bu teorilerin kurulduğunu, Arap medya-iktidar ilişkilerini açıklamada ne kadar geçerli olabileceğini sorgulamaktadır. Üçüncü bölümde, araştırmada kullanılan yöntem üzerinde durulmuş, araştırmanın konusu ve temel sorularına uygun medya

içerik analiz yönteminin nasıl kullanıldığı açıklanmıştır. Araştırmada nitel örnek vaka yönteminin kullanılması, analiz yönteminin de nitel içerik ve söylem analizlerinin olmasını gerekli kıldığını bölüm detaylı bir şekilde sunmaktadır. Dördüncü bölüm, araştırmanın bulgularına yer vermektedir. Araştırmanın analiz birimi olarak köşe yazılarının tercih edilmesi, köşe yazılarına da nitel içerik analiz uygulanması, bulguların konu başlıkları altında sunulmasını kolaylaştırmıştır. Bu bölümde, Türk-İran Bahar öncesi ve sonrası dış politikalarının Arap alemine açılımları, Türkiye ve İran üzerinden Bahar'a model arayışları ve devlet-dışı silahlı gruplara yaklaşımlar bulguların ana başlıkları olarak sunulmuştur. Yapılan bu tematik tasnifte, köşe yazarlarının görüşleri yorum katmadan özetlenerek sunulmuştur. Bölümün son alt başlığında, köşe yazılarında Türkiye ve İran'ın Arap alemine yönelik politikalarına eleştirel anlam taşıyan "sultan," "molla" ve "laiklik" kavramları söylem analizi yöntemiyle ele alınmıştır. Bu yönüyle makale, ağırlıklı olarak nitel medya içerik analizini, kısmen de söylem analizini kullanarak araştırmanın yöntemini çeşitlendirmiştir.

2. Literatür Taraması

Makalede literatür taraması 2011-2015 yıllarıyla sınırlı tutulmuştur. Bu zaman zarfı içinde yapılan çalışmalar ilk başlarda Arap Baharı'nın iç dinamikleri üzerinde yoğunlaşırken, küresel ve bölgesel güçlerin sürece dahil olmasıyla literatür yelpazesinin açıldığı gözlemlenmiştir. Literatür taraması yapılırken sadece Türk ve İranlı araştırmacıların çalışmalarına yer verilmiştir. Bununla da Türkiye ile İran dış politikalarının içerden nasıl yorumlandığı konusunun aydınlatılması hedeflenmiştir.

Kemal İnat, Arap Baharı sürecinde Türkiye'nin Ortadoğu politikalarında güvenlik sorununun daha fazla öne çıktığını belirtmektedir. Bunun sebebi de Türkiye'nin sınır komşuları olan Suriye ve Irak'ta gelişen olaylara bağlamaktadır. Halbuki Arap Baharı öncesi Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleleriyle başlattığı ekonomik iş birliği ve aktif diplomasi eksensli politik yaklaşımlar Arap Baharı sürecinde zorluklarla karşılaşmıştır. Yazara göre Tunus ve Mısır'da olayları yakından takip eden Türkiye, zamanında halktan yana tavrını koymuştur. Libya ve özellikle Suriye konusunda önceleri arabuluculuk yapmayı tercih etmiş, dış müdahaleye karşı çıkmış, ancak sürecin uzaması, rejimlerin ayaklanmaları şiddet kullanarak bastırmak istemesi ve halkların taleplerine cevap vermemesi Türkiye'nin halktan yana tercihini geciktirse de iyi niyetini ortaya koymuştur. Yazar, bölgesel güçlerin Suriye

konusunda çözüm üretememelerinin küresel güçlerin sürece müdahil olmalarına zemin hazırladığına, özellikle ABD ve Rusya'nın bölgede Soğuk Savaş dönemi stratejilerine baş vurduklarına dikkat çekmektedir.¹

Bülent Aras ve Emirhan Yorulmazlar, Arap Baharı'nın Türkiye'ye hem fırsatlar hem de tehditler sunduğunu, Türkiye'nin Arap Baharı'yla bölgede meydana gelen değişime öncülük yapmaya istekli olduğunu ve pasif bir dış politika yerine daha aktif olanı tercih ettiğini belirtmektedirler. Aras ve Yorulmazlar, Türkiye'nin Arap Baharı'na yönelik politikalarını insani koruma, güvenlik ve aktif diplomasi olmak üzere üç ana ekseninde analiz etmektedir. İnsani koruma yönünden incelendiğinde, Türkiye Arap Baharı sürecinden geçen tüm bölge ülkelerine ekonomik ve insani yardım sağlamış ve bu durumun da bölgesel politikalarına ciddi katkı sağlayacağını düşünmüştür. Arap Baharı sürecinde Türkiye'nin güvenlik sağlayıcı bir rol üstlenmesi, kendisini bölgede düzen kurucu bir ülke olarak tanımlanmasından kaynaklanmıştır. Bu süreçte Türkiye, bölgesel barışı ve istikrarı sağlamak için diplomatik stratejisini yeniden yapılandırma yoluna girmiştir. Bu bağlamda, Ankara'nın pro-aktif diplomasisi Mısır'da Suud-BAE hattıyla, Suriye ve Irak'ta İran'la karşı karşıya gelmiştir. Arap Baharı süreci uzadıkça yükselen mezhepçilik ve radikalizm Ankara'da karar vericileri kaygılandırırken, mezhep eksenli politikalardan özellikle kaçınılmıştır.²

Ziya Öniş, Arap Baharı öncesi Türk dış politikasının kültürel yakınlık ve karşılıklı ekonomik bağımlılık gibi ilkelere vurgu yaparak bölge ülkeleriyle yakın siyasi ilişkiler kurduğunu ve bu durumun karşılıklı kazanç ilkelere dayandığını belirtmektedir. Arap Baharı öncesi Türk dış politikası vizyonu, "komşularla sıfır sorun" stratejisiyle bölgede aktif bir rol alırken, Arap Baharı'nın başlamasıyla bu vizyon zorlu bir sürece girmiştir. Türk dış politika yapıcılarını etik ve çıkar ikilemi arasında tercih yapmak zorunda kalmıştır. Bu anlamda Ankara bölgesel rejimlerle kurduğu karşılıklı ekonomik çıkarları korumak ile halkların demokrasi ve rejim değişikliği davasını desteklemek arasında tercihe zorlanmıştır. Yazar, etik ve çıkar temelli ikilemin sadece Türkiye'ye has olmadığını, ABD ve Avrupa'nın da Arap Baharı sürecinde aynı iklimle yüzleşmek zorunda kaldığını belirtmektedir. Öniş, Türkiye'nin Ortadoğu'da pro-aktif politikalar izlemesinin çok boyutlu bir

¹ Kemal İnat, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikası 2012," içinde *Ortadoğu Yılığ 2012*, ed. Kemal İnat ve Muhiittin Ataman, (İstanbul: Açılım Kitap, 2014).

² Bülent Aras ve Emirhan Yorulmazlar, "Turkey and Iran After the Arab Spring: Finding a Middle Ground," *Middle East Policy* 11, no. 4 (Kış, 2014): 112-120.

olgu olduğunu, bu durumun hem Türkiye'nin hem de bölge ülkelerinin siyasi ve ekonomik yapısından kaynaklandığını düşünmektedir. Türkiye'nin ekonomik büyümesi ve gücü, açık ve çoğulcu demokratik bir sisteme sahip olması, geçiş sürecinde Arap ülkeleri için model olarak gösterilmiştir. Yazara göre, özellikle AK Parti döneminde geliştirilen muhafazakâr, küreselci ve özellikle de siyasi İslam'la barışık laiklik modeli, "Türk modeli" olarak bölge ülkeleri için ilham kaynağı olmuştur.³

Parsi ve Marashi, İran'ın jeopolitik stratejisinin temelinde bölgesel gücünü pekiştirmek olduğunu, bu stratejisini de (1) komşu ve İslam ülkeleriyle ilişkileri geliştirerek, (2) bölgesel üstünlüğünü yerli teknik yeteneklerle pekiştirerek (3) ve Batı karşıtı söylemler geliştirerek üç ana ekseninde yürüttüğünü belirtmektedirler. Yazarlar, Arap Baharı sürecinde Ankara ve Tahran'ın yumuşak güç stratejilerinde üslup farklılıklarının olduğunu, Tahran'ın Arap halklarının hayal kırıklığını istismar etme ve bölgede daha çok vekalet ülkeler kurma yaklaşımına karşı, Ankara'nın ticaret, yatırım, diplomasi ve uluslararası entegrasyona yönelik yaklaşımına dikkat çekmektedirler. Hatta yazarlar İranlı yetkililerin Ankara'nın bu yumuşak güç stratejisinin uzun vadede daha etkili olacağını kabullendiklerini de hatırlatmaktadır. Yazarlara göre, Tahran'daki karar vericiler özellikle Suriye üzerinde hesaplar yapmakta ve iktidarın Sünni çoğunluğun eline geçmesi üzerinde stratejiler üretmektedirler. Aksi takdirde, Suriye'nin Irak'taki Sünnilere destek sağlayacağı, Suudi Arabistan ve Türkiye'yle yakın ilişkiler kuracağı düşünülmüştür. Diğer yandan İran'ın bölgede en önemli müttefiki Suriye'yi kaybetmesi, Hizbullah ve Hamas'a karadan destek kapılarının kapanması anlamına gelmektedir.⁴

Shahram Chubin, İran'ın Arap Baharı'na ilk tepkisinin olumlu olduğunu dile getirmiştir. Chubin'e göre İran Arap halklarının laik, baskıcı, dokunulmaz, tek adam yönetimlerine karşı ayaklanmalarını destekleyen yönünde bir duruş sergilemiştir. İran, Arap Baharı'nı statükoyu yıkacak, bölgede İslamcı güçlerin güçlenmesine yol açacak ve Amerika (ABD) ve İsrail'e karşı düşmanlığı canlandıracak bir gelişme olarak okumuştur. İranlı yetkililer, Arap kamuoyunda cumhuriyetçi-devrimci, pan-Arap rejimlerin meşruiyetini kaybettiğini düşünmüşlerdir. Ayrıca yine bu isimler halkın kültürel mirasının ve kimliğinin parçası olan İslam'ın siyasi platformda merkezi

³ Ziya Öniş, "Turkey and the Arab Spring: Between Ethics and Self-Interest," *Insight Turkey* 14, no. 3 (2012): 45-63.

⁴ Trita Parsi ve Riza Marashi, "Arab Spring Seen from Tehran: the Geopolitical Contest for Region's Hearts and Minds," *Cairo Review* 2 (2011): 98-112.

bir yer alacağını umut etmişlerdir. Bu bağlamda Arap Baharı, Tahran'daki karar vericilerin gözünde Arap aleminde “İslami Uyanışı” temsil etmiştir. Chubin'e göre gerek Arap Baharı'nın ortaya çıkardığı demokratik liberal unsurlar gerekse ılımlı Müslümanlar bu süreçte Batı ya da İsrail karşıtı olduklarını net şekilde ifade eden açıklamalar yapmamışlardır. Yazara göre, bu durum Tahran'ın beklentisinin ötesinde, daha çok Türkiye modeline doğru gelişmektedir. Tahran aynı zamanda, Mısır ve Suriye gibi ülkelerde Müslüman Kardeşler modeli rejimlerin ya da hükümetlerin kurulmasının İran'ın çıkarına olmayacağını düşünmektedir.⁵

Eskandar Sadeghi-Boroujerdi, Müslüman Kardeşlerin ezici çoğunlukla iktidara gelecek olsalar da bunun İran için ciddi stratejik kazanımlar elde edeceği anlamına gelmeyeceğinin altını çizmektedir. Yazar, İran'ın özellikle Suriye konusunda gergin, çıkarlarını hesaplayan bir sessizlik sürdürdüğüne dikkat çekmektedir. Suriye'nin Arap ülkeleri arasında İran'ın tek stratejik müttefiki olduğunu, Baas rejimini ayakta tutmak için tüm hesapların masada olduğunu hatırlatırken, Suriye'de rejimin düşmesinin İran dış politikası için yıkıcı etkilerinin olacağına dikkat çekmektedir. Şöyle ki, Esad'ın Alevi egemenliğindeki rejiminin çöküşü, Suriye'nin Sünni Arap akımına geri dönmek için yolunu açacak, Suriye'de Sünni Arap çoğunluğun güçlenmesi mümkün olacaktır. Dahası, bu durum Lübnan'da Hizbullah'ın sonu getirecek ve İran'ın bölgedeki stratejik derinliğine ciddi zarar verecektir. Arap aleminde halk ayaklanmaları Tahran'ı da Yeşil Hareket protestolarına karşı alarm durumuna geçirmiştir. Tunus ve Mısır'da halk ayaklanmalarının rejimleri düşürmesi, Tahran'da “Arap aleminde İslami uyanışın zaferi” olarak lanse edilerek İran'daki benzeri protestolarının önüne geçilmek istenmiştir. Hatta, İran rejiminin yayın organlarında Arap Baharı'na dair haberler dini kavramlarla çerçevelendirilmiş ve bu gelişmelere 1979 İran İslam Devrimi'nin model olduğu iddia edilmiştir.⁶

3. Kuramsal Çerçeve

Bu makalede Arap alemine komşu iki ülke olan Türkiye ile İran örnek vaka olarak seçilmiştir. Her iki ülke de bölgesel güç konumunda olup Arap aleminde halk-rejim arasında süregelen çatışmalara farklı nedenlerle dahil

⁵ Shahram Chubin, “Iran and the Arab Spring: Ascendancy Frustrated,” *Gulf Research Center* (Eylül, 2012): 1-51.

⁶ Eskandar Sadeghi-Boroujerdi, “Iran and the Arab Spring,” *Tehran Bureau* (Haziran, 2011). <https://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/tehranbureau/2011/06/iran-and-the-arab-spring.html>

olmuşlardır. Araştırmanın temel sorusu, Türkiye ile İran'ın Arap Baharı'na yönelik ürettikleri politikaların Arap basınına nasıl yansıdığıdır. Basın-iktidar ilişkisi üzerine kurulan teoriler, iç politikada iki tarafın da birbirlerini etkilediği ve birbirlerine bağımlı olduğu, dış politikada da yön belirleyici olduğu görüşü yaygınlık kazanmıştır. Bu bağlamda, Arap Baharı sürecinde Arap basınına yansıyan Türk-İran dış politika yönelimleri üzerine yapılan yorum ve analizlerin hem Arap kamuoyu üzerinde hem de hükümetler üzerinde algı oluşturması beklenir. Bir diğer varsayım da Arap basınında oluşan algının Türk-İran dış politika yönelimlerini etkilemesi olasılığıdır. Bu da Arap basınında oluşan algının gerçekleri ne kadar doğru yansıttığına bağlıdır. Bu son öznel yaklaşım da araştırmanın seyrini medya içerik analiz yönteminden söylem analizine doğru kaymasına neden olmuştur. Bu kaygılardan dolayı makalede nicel içerik analizi yöntemi kullanılmakla birlikte, söylem analizine yakınlaşan nitel içerik analizi, hatta bulguların son alt başlığında söylem analizi yöntemi de kullanılmıştır.

Medya-iktidar ilişkileri üzerine kurulan teoriler ağırlıklı olarak ABD'de yürütülen akademik çalışmalardan üretilmiştir. Medyanın kamuoyu ve devletin iç ve dış politikaları üzerindeki etkisi ya da etkisizliği üzerinde hem nicel hem nitel araştırmalar yapılmıştır. ABD'nin demokratik sistemi, bu yapının sunduğu basın özgürlüğü alanı ve toplumun siyasi ve medya kültürü göz önünde bulundurulduğunda, medya-iktidar teorilerinin Arap medya-iktidar ilişkilerini açıklamada yetersiz kalabileceğini ya da elde edilecek verilerin yanıltıcı olabileceğini önceden hatırlatmakta yarar vardır. Bu durumda medya-iktidar arasındaki etkileşimi tanımlayabilmek için medyanın işlev gördüğü sistemlere bakmak gerekecektir. Siebert, Peterson, ve Schramm, otoriter sistemlerde hakikatin, toplumun değil, elit sınıfın ürünü olarak düşünüldüğünü belirtmektedir. Böylece hakikat iktidarın merkezinde tasavvur edilir, medya ve kamuoyuna bilinmesi veya desteklenmesi gereken hakikatler ve politikaların akışı gerçekleşir. Bu sistemde medya tekelleşirken, iktidar da medyayı kamuoyu ile arasında bir aracı olarak kullanılır.⁷ Herman ile Chomsky, gücü elinde tutan iktidarların medya üzerinde tekeli bir kontrol kurduklarını ve bu kontrolü de resmi sansürle sağladıklarını savunmaktadır.⁸ Diğer yandan, liberal sistemlerde hakikat yönetici, elit sınıfın veya iktidarın malı değil, toplumun tüm bireylerinin

⁷ Fredrick S. Siebert, Theodore Peterson ve Wilbur Schramm, *Four Theories of the Press* (Urbana: Univ. of Illinois Press, 1984), 3.

⁸ Edward S. Herman ve Noam Chomsky, *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media* (Londra: Bodley Head, 2008), 128.

hakikati aramaları ve bilmeleri doğal hakları kabul edilir. Medya iktidarın aracı değil, hakikati bulma ve araştırma aracıdır.⁹

Dolayısıyla medya-iktidar ilişkileri demokratik sistemlerin sunduğu özgür ortamda yeni bir etkileşim ağına düşer. Bu özgür, bağımsız ve tarafsız varsayılan sistemde Robinson, medya-iktidar etkileşim teorisini medya, siyasi karar-yapıcılar, siyasi elit ve kamuoyu dörtlü ilişkisi üzerine kurar. Birincisi, medya iktidar için rıza üretir (manufacturing consent). Yöneticilerle siyasi elitin fikir birliği içinde olduğu bu ilişkide medya uzlaşma alanı içinde çalışır. İkincisi, medya ihtilafı beslenir. Yöneticilerle siyasi elit arasında görüş ayrılığının olduğu bu durumda, medya meşru ihtilaf alanı içinde faaliyet gösterir. Üçüncüsü, medya dış politikayı etkilemek için çalışır. Siyasi elitin muhalefeti ve iktidarın politika belirsizliği durumunda medya taraf tutar ve aktif bir katılımcı rolü oynar.¹⁰ Robinson'un daha önceki çalışmaları göz önünde bulundurarak geliştirdiği medya-iktidar teorisi, aslında Cohen'in basın-iktidar teorisinin bir uzantısı mahiyetindedir. Cohen basın-iktidar ilişki ve etkileşim teorisini medyanın gözlemci (observer), katılımcı (participant) ve katalizör (catalyst) olarak dış politika üzerinde oynayabileceği üç rolü üzerine kurar.¹¹ Denis McQuail'e göre medya, dijital basından Twitter'a en geniş anlamıyla, bir şekilde siyasi ve ekonomik gücün hâkim yapısıyla ilişkili olduğunu belirtmektedir. Bu durum da medyanın işlevinin, etkisinin, haber akışının ve kanallarının zeminini hazırlamıştır. McQuail, ilk olarak medyanın öncelikle bir maliyeti ve değeri olduğunu, kontrol ve erişim için bir rekabet nesnesi olduğunu hatırlatmaktadır. İkinci olarak, medya siyasi, ekonomik ve yasal düzenlemelere tabidir. Üçüncü olarak, medya araçları çok yaygın bir şekilde etki uygulama potansiyeline sahip güç araçlarıdır. Dördüncü ve son olarak, medyanın bu gücü tüm gruplar ve çıkarlar için eşit derecede mevcut değildir.¹²

Bu bağlamda, Arap aleminde medya-iktidar ilişkilerini ağırlıklı olarak medyanın işlev gördüğü sistemin yapısı belirler. Arap aleminde çoğu kitle iletişim aracı, iktidarın ürettiği politikalara rıza üretmiştir. Eleştirmek, mu-

⁹ Siebert, Peterson, ve Schramm, *Four Theories of the Press*, 4.

¹⁰ Piers Robinson, "Theorizing the Influence of Media on World Politics: Models of Media Influence on Foreign Policy," *European Journal of Communication* 16, no. 4 (2001): 523 - 544.

¹¹ Bernard Cecil Cohen, *The Press and Foreign Policy* (New Jersey: Princeton University Press, 1965), 4.

¹² Denis McQuail, *McQuail's Mass Communication Theory* (Londra: Sage Publication, 2010), 276.

halefet etmek veya kamuoyunda farklı bir algı oluşturmak gazetelerin kapatılması, ekranların karartılması, internet kitle iletişim araçlarının (Twitter, Facebook, Blog) hesaplarının kapatılması ya da sansür uygulamalarıyla iktidar, kontrol araçlarını kullanmakta tereddüt etmemiştir. Al-Ahram gazetesinin iktidara gelen hükümetlere paralel bir yayın politikası sürdürmesi bu durumun en açık örneğidir. Al-Hayat gazetesinin uluslararası yönü ve pan-Arapçı duruşu gazeteye daha özgür bir zemin sunduysa da 2020 yılında kapatılmaktan kurtulamamıştır. Al-Sharq gazetesi daha özgür siyasal bir zeminde faaliyet göstermektedir, ancak bunun da dış haberlerle sınırlı olduğu bir gerçektir. Al-Sharq Al-Awsat ile Al-Jazeera net daha uluslararası bir profil çizerlerken dış haberler alanında özgür, iç haberler alanında suya sabuna dokunmadıkları araştırma konusudur. Sonuç olarak, bu araştırmanın örneklemini oluşturan Arap gazetelerinin ağırlıklı olarak iktidarların politikalarına rıza ürettiklerini söylemek mümkündür.

4. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada içerik analizi (İA) ve söylem analizi (SA) yöntemleri kullanılmıştır. İA yöntemi pozitivist bir yaklaşımla araştırmayı yürütür. Bir metin analizi yöntemi olarak İA, nesnel, sistematik ve nicel olma gibi diğer yöntemlerden farklılık sunan bir yöntemdir. İA bu bağlamda, analitik kategorilerin farklı araştırmacılar tarafından tanımlanması ve aynı sonuçları elde etmeleri anlamında nesnel; analitik kategorileri dahil etme veya hariç tutma kurallarının kullanılması anlamında sistematik; ve elde edilen verilerin ve çıkarılan sonuçların istatistiksel analize uygun olması anlamında da niceldir.¹³ Neuendorf'un yaptığı tanıma göre İA yöntemi nesnellik, önsel tasarım, güvenilirlik, geçerlilik, tekrarlanabilirlik ve hipotez testi ile bilimsel yöntemeye dayanan nicel bir analizdir.¹⁴ Neuendorf, İA yöntemini anket araştırmalarının da dahil olduğu nicel yöntemler grubuna yerleştirir. Hatta bazı araştırmacılar İA yöntemini anket araştırmalarının bir alt grubu olarak kabul etmiştir.¹⁵ İA'nın özellikle bu nicel ve nesnellik özelliği daha nitel ve öznel gerektiren araştırmalardan kaynaklanan nitel içerik analiz yöntemi gelişmiştir. Bu da

¹³ Cynthia Hardy, Bill Harley ve Nelson Phillips, "Discourse Analysis and Content Analysis: Two Solitudes?" *Qualitative Methods: Newsletter of the American Political Science Association Organized Section on Qualitative Methods* 2:1 (Bahar, 2004), 20.

¹⁴ Kimberly A. Neuendorf, "Content Analysis: A Contrast and Complement to Discourse Analysis," *Qualitative Methods: Newsletter of the American Political Science Association Organized Section on Qualitative Methods* 2:1 (Bahar 2004), 32.

¹⁵ Neuendorf, "Content Analysis," 32.

İA'nın nicel ve nitel olarak iki kısma ayrılmasına zemin hazırlamıştır. Schreier'e göre nitel içerik analizi bir metindeki tematik kalıpları tanımlamaya dayanan yorumlayıcı, durumsal, dönüşümsel ve vaka odaklı bir yöntemdir. Temalar, nicel içerik analizindeki gibi, dışardan veya önceden kodlanarak sunulmaz, ancak araştırmacı metni okurken ortaya çıkarlar.¹⁶ Nitel içerik analizin bu özellikleri onu söylem analizine (SA) yakınlaştırmıştır.

SA yöntemi post-pozitivisttir; nitel, yorumlayıcı ve inşacı olup sosyal fenomenleri analiz eden bir yöntemdir.¹⁷ Neumann'a göre belirli bir kültürel yetkinliğe, dil becerilerine ve tarihsel bilgiye sahip olmak SA için önkoşullardır. Yazar, SA yöntemini de üç aşamalı olarak özetlemiştir. Birincisi, söylemi geniş ancak yönetilebilir bir dizi kaynak ve zaman çerçevesiyle sınırlandırmaktır. İkincisi, bu metinlerden söylemi oluşturan temsilleri tanımlamaktır. Üçüncüsü, değişimi göstermek için söylem içindeki katmanlaşmayı ortaya çıkarmaktır.¹⁸ Bu bağlamda SA, toplumsal gerçekliği var olduğu şekliyle anlamak veya yorumlamanın ötesinde, bu gerçekliğin üretilme şeklini ortaya çıkarmaya çalışır. Bunu yaparken de söylemi geniş bağlamından ayırmaz, onu tarihsel ve toplumsal olarak konumlandırır. Bu yönüyle SA söylemi güçlü bir sosyal inşacı epistemoloji üzerine toplumsal olarak pozisyon alır. Sosyal gerçeklik, ortaya çıkarılan değil, anlamlı etkileşim yoluyla oluşturulan bir şeydir. Dolayısıyla toplumsalın incelenmesi, toplumsal gerçekliği temsil eden nesnelere ve kavramların nasıl ortaya çıktığının incelenmesi haline gelir. Son olarak, İA ve SA yöntemleri sosyal gerçekliği araştırmakla aynı amacı paylaşırken, bu gerçekliğin doğası ve dilin rolü hakkındaki varsayımlarında temelde farklılık gösterirler. SA metin ve bağlam arasındaki ilişkiye odaklanırken, İA kendi bağlamlarından soyutlanmış metne odaklanır. SA anlamın gelişimi ve zaman içinde nasıl değişime uğradığıyla ilgilenirken, İA saymayı ve kodlamayı gerektiren bir anlam tutarlılığını varsayar.¹⁹

Bu araştırmada Arap basını evreni beş gazete örneklemiyle sınırlı tutulmuştur. Araştırmanın zaman dilimi ise 2011-2015 yılları arasında sınırlanmıştır. Bunun da nedeni, Türk-İran dış politika açılım ve yönelimlerinin bu dönemde netlik kazanmaya başlamasıdır. Bir diğer sınırlamada söz konusu

¹⁶ Margrit Schreier, *Qualitative Content Analysis in Practice* (Los Angeles, CA: Sage, 2012), 21.

¹⁷ Hardy, Harley ve Phillips, "Discourse Analysis," 19.

¹⁸ Iver B. Neumann, "Discourse Analysis," içinde *Qualitative Methods in International Relations: A Pluralist Guide* ed. Audie Klotz ve Deepa Prakash (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2008), 63.

¹⁹ Hardy, Harley ve Phillips, "Discourse Analysis," 20.

gazetelerin köşe yazıları olmuştur. Gazetelerin çerçevededikleri haberleri yerine, araştırma konusunu daha geniş sunan ve görüş beyan eden köşe yazıları tercih edilmiştir. Bu bağlamda araştırma, Arap Baharı'nın ilk beş yılında seçilen gazetelerin köşe yazılarında Türkiye ile İran'ın Arap Baharı politika yorumlamalarını ortaya koymayı amaçlamıştır. Farklı özelliklerinden dolayı Arap basınından beş önemli gazete seçilmiştir. Londra'da basımı yapılan uluslararası *Al-Hayat* gazetesi, gazetelerin her alanda okunduğu dönemlerde sadece Arap aleminde değil, dünyanın önemli başkentlerinde gazete bayilerinde bulunan bir gazete olmuştur. *Al-Hayat*'ın bu uluslararası yönü gazetenin içerik olarak da kalitesini arttırmıştır. Özellikle tüm Arap alemini kuşatan haberleri, gündem özel dosyaları, tüm Arap gazeteci ve yazarlara açık platformu, *Al-Hayat*'ı diğer gazetelerden ayırt edici özelliği olmuştur. *Al-Ahram* gazetesi Mısır'da en çok okunan, hükümetlere en yakın gazete profili çizen, haftalık İngilizce yayını da olan en popüler Mısır gazetesidir. Mısır'ın Arap aleminde jeopolitik konumu, özellikle Doğu ve Batı Arap aleminin merkezinde olması, yirminci yüzyılda Arap alemine yön veren İslamcı (Müslüman Kardeşler) ve milliyetçi (Nasırcı) hareketleriyle Mısır kamuoyunun basına ve özellikle köşe yazılarına nasıl yansıdığını araştırmada *Al-Ahram* gazetesini seçmeyi yeterli ve gerekli kılmıştır. Gazete Muhammed Mursi döneminde hükümete yakın bir yayın çizgisi benimsediyse de askeri darbeden sonra Abdul Fettah el-Sisi'nin politikalarını desteklemiştir. *Al-Sharq* gazetesi Katar'da yayın yapan bir gazetedir. Araştırmada *Al-Sharq*'ın seçilmesinin nedeni, bu gazetenin Katar'a yerleşen Müslüman Kardeşler'e mensup yazar ve gazetecilere açık bir platform sunmasıdır. Özellikle askeri darbeden sonra Katar'a yerleşen cemaat mensubu yazarlar, görüşlerini ve muhalefetlerini *Al-Sharq* gazetesi üzerinden dillendirebilmiştir. *Al-Sharq Al-Awsat* gazetesi Suudi Arabistan'da yayın yapan bir gazetedir, ancak sunduğu platformlarla ve yerel haberlerden sıyrılarak tüm Arap alemine hitap eden gazete konumuna yükselmiştir. Gazete ayrıca dijital platformda İngilizce, Türkçe, Farsça ve Urduca dillerinde haber sunarak uluslararası gazete okuyucularına hitap etmektedir. *Al-Jazeera net*, *Al-Jazeera TV* kanalının dijital platformda haber sunan yayın organıdır. TV kanalıyla paralel, aynı kalite, popülerite ve etkiye sahip olan *Al-Jazeera net*, özgün, özgür ve eleştirel bir yayın siyaseti benimsemesiyle basın özgürlüğünün kısıtlandığı Arap ülkelerinde yayın yapmakta zorlandığı bir gerçektir.

Bu bağlamda, araştırmada belirlenen zaman dilimleri arasında seçilen gazetelerin köşelerinde yayınlanan ve Türkiye ile İran'ın Arap Baharı dış politika yaklaşımlarını ele alan köşe yazılarına nitel medya içerik analiz

yöntemi uygulanmıştır. Bu doğrultuda gazetelerin sınırlanan tarihleri arasında arşivleri taranarak konuyla ilgili yaklaşık kırk köşe yazısından istifade edilmiştir. Bu köşe yazılarının ortak temaları aynı zamanda araştırmanın seyrini ve içeriğini de belirlemiştir. Köşe yazıları Türkiye ile İran'ın jeopolitik konumlarını, Arap Baharı öncesi ve sonrası iki ülkenin Arap alemiyle ilişkilerini, Arap Baharı'na model arayışlarını ve IŞİD (Irak ve Şam İslam Devleti) problemini yönelik politikalarını karşılaştırmalı olarak işledikleri tespit edilmiştir. Konunun köşe yazılarında bu haliyle ele alınması, nicel yerine nitel içerik analizini gerekli kılmıştır. Araştırmanın analiz birimi de bu yönüyle köşe yazılarında ele alınan bu temalar olmuştur.²⁰

5. Verilerin Tasnif ve Tahlili

Bu bölümde, gazetelerin köşe yazılarından elde edilen veriler nitel olarak tasnif edilmiştir. Türk-İran dış politika açılımlarını köşelerine taşıyan yazarlarının çoğu, her iki ülkenin jeopolitik konumunu, Arap Baharı öncesi ve sonrası Arap ülkelerine yönelik ürettikleri politikalarını, Arap Baharı'na Türk-İran modellerinin olasılığı ve IŞİD sorununa yönelik politikalarını konuları üzerinden konuyu değerlendirdikleri görülür. Verilerin okuma sürecinde bu ortak temalar tespit edilmiş ve ortak başlıklar altında sunulmuştur. Bu bağlamda, temaların niceliği yerine niteliği ön plana çıkmıştır. Bu ortak başlıklar altında sunulan köşe yazılarının görüşleri yorum katılmadan objektif olarak aktarılmıştır. Ancak son alt başlıkta (5- 6), Türk-İran dış politika açılımlarının üç kavramla (sultan, molla ve laiklik) sıklıkla temsil edildiği görülmüştür. Dolayısıyla bu üç kavrama söylem analizi uygulanarak çoklu-analiz yöntemi kullanmıştır.

5.1. Jeopolitik Konum

Köşe yazarlarının Türkiye ile İran'ın jeopolitik konumlarına atıfta bulunarak konuya giriş yaptıkları görülür. Sadullah Zari, Türkiye'nin jeopolitik konumu ve tarihi mirasıyla komşularıyla sorunları olan bir ülke konumunda olduğunu belirtmektedir. Kuzeydoğuda Ermenistan'la, doğuda hem Ortadoğu hem de Orta Asya ülkeleri üzerindeki rekabetleri nedeniyle İran'la, batıda Kıbrıs sorunu nedeniyle Yunanistan'la Türk dış politika gündeminde yer almaya devam eden sorunlarının olduğunu aktarmaktadır. Yazar,

²⁰ Margaret G. Hermann, "Content Analysis," içinde *Qualitative Methods in International Relations: A Pluralist Guide* ed. Audie Klotz ve Deepa Prakash (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2008), 157.

İran'ın nüfuzu eksenine giren güney komşuları Irak ve Suriye, Türkiye'nin Arap alemine açılan kapılarını teşkil ettiğini, Arap Baharı'nın Suriye'de iç savaşa dönüşmesi, Irak'ta zaten var olan iç savaş ve her iki ülkede de artan İran nüfuzunun Türkiye'yi bölgede yeni politikalar izlemeye zorladığına dikkat çekmektedir. Zari, Türkiye'nin özellikle Suriye politikasının bölgedeki İran nüfuzunu zayıflatmayı ve Arap alemine karadan kapısını açık tutmayı hedeflediğini belirtmektedir. Yazar, Irak'taki Şii hükümet üzerindeki İran nüfuzuna karşı da Türkiye'nin ülkedeki Sünni Arap ve Kürtlerle bağlarını güçlendirerek sahayı tamamen İran'a bırakmak istemediğine vurgu yapmaktadır.²¹

Mervan Kablan, Arap Baharı sürecinde bir yandan Arap Baharı'nın istikrarsız havasından sıyrılıp Arap aleminin tarihsel güç merkezinde yer alan devletler, diğer yandan Arap alemine komşu çevre ülkelerin Arap Baharı havasından rahatsız olan ve kendi çıkar ve güvenliklerine yönelik politikalar üreten devletlerin bölgesel güç olma yolunda yükselişe geçtiklerine işaret etmektedir. Bu konuda yapılan analizler Mısır, Türkiye ve İran'ın bölgede etkin rol oynamak ve bölgesel güçlerini kullanmak adına kıyasıya rekabet ettikleri görülmektedir. Ancak yazar Mısır'ın bölgesel güç olma yolunda pek şansının olmadığını, asıl rekabet eden güçlerin Türkiye ile İran olduğunu vurgulamaktadır.²² Kablan, Türkiye ile İran arasında jeopolitik ve ekonomik gelişmişlik düzeylerde kıyaslama yaparak Türkiye'nin Arap alemi ve bölgede daha aktif bir sorumluluk alabilecek kapasitede olduğunu altını çizmektedir. Yazar, Türkiye'nin 70 milyon nüfusuyla, Uluslararası Para Fonu'nun 2013 verilerine göre 830 milyar dolarlık yıllık geliriyle dünya sıralamasında 17. sırada yer aldığını, 2023 yılında en gelişmiş ilk 10 ülke arasına girmeyi hedefleyen ekonomisiyle Türkiye'nin yükselen bölgesel güç portresi çizdiğini belirtmektedir. Yukarıdaki verilere göre Türk ekonomisi İran'ın iki katı, Mısır'ın üç katı, her ikisinin toplamından daha büyük olduğunu ifade eden yazar, Türkiye'nin Arap aleminin merkezine İran'dan daha yakın olduğunu, jeopolitik konumuyla Arap alemi üzerinde daha etkili bir rol oynayabileceğini hatırlatmaktadır. Avrupa, Ortadoğu ve Rusya'nın ortasında yer alan Türkiye, uluslararası kara ve deniz ulaşımının buluştuğu ve geçtiği bir ülke konumundadır. Kablan, enerji kaynakların-

²¹ Sadullah Zari, "Al-Lu'ba et-Turkiyye fi'l-Irak," *Al-Hayat*, 2 Temmuz 2014, <http://www.alhayat.com/Opinion/Writers/3337680/العراق-اللعبة-التركية-في-العراق>

²² Mervan Kablan, "Rağme kullu Dacic Türkiye ekser Ehimmiyye ve Ercah Veznen min Iran ve Misr Muctema'ateyn," *Al-Sharq*, 8 Mayıs 2014, <http://www.al-sharq.com/news/details/235722#.VUppcdGjIU>

dan yoksun olan Türkiye'nin Rusya ve İran'a enerji bağımlılığından kurtulması ve Ortadoğu enerji kaynaklarına ulaşması durumunda bölgede daha etkin bir rol oynayabileceğine işaret etmektedir.²³

Muhammed Rusas, Türkiye'nin jeopolitik konumunu daha geniş bir perspektiften ele alarak Türkiye'nin Orta Asya'da ve İslam ülkeleri üzerinde yükselen nüfuzuna işaret etmektedir. Rusas'a göre 1947-1989 arası cereyan eden Soğuk Savaş'ın hakim olduğu dönemde Batı blokunda yerini alan Türkiye, Moskova'ya karşı önemli roller üstlenmiştir. Yazar, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Türkiye için yeni bir dünya doğduğunu, bağımsızlıklarına kavuşan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin Türk dış politikasına yeni bir pencere açtığını belirtmektedir. Ege Denizi'nden Çin'in Uygur bölgesine uzanan Türk kültürünün hakim olduğu büyük bir coğrafyada Türk birliğini kurmanın Özal'ın gözünden kaçmadığını, 1996 yılında Erbakan'ın siyasal İslam politikalarının daha farklı bir birlik anlayışı, İslam Birliği'ni sunduğunu, ancak Erdoğan'ın 2002 yılında hocası Erbakan ile Özal'ın dış politika çizgilerini birleştirerek Avrupa Birliği üyelik niyetlerini de hesaba katarak bir kenara koyarak bu doğrultuda siyaset üretmeye başladığının altını çizmektedir.²⁴

Diğer yandan Mervan Kablan İran'ın Arap Baharı öncesinde de sonrasında da Ortadoğu'da baskın ve güçlü bölgesel bir aktör rolü oynamaya hazır olmadığını düşünmektedir. Bunu da İran'ın yapısal nedenlerine bağlamaktadır. Örneğin Uluslararası Para Fonu'nun açıkladığı 2013 rakamlarına göre İran'ın yıllık milli geliri 350 milyar dolarla dünya ülkeleri sıralamasında 32. sırada bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında İran Tayland, Kolombiya, Venezüella, Birleşik Arap Emirlikleri gibi küçük devletlerin de altında yer almaktadır. Yazar, İran ekonomisinin bu derece zayıf ve geri kalmasının nedenini bir yandan Batı'yla, diğer yandan komşu bölge ülkeleriyle girdiği maceraperest politikaları olarak özetlemektedir. Jeopolitik konum olarak İran, Türkiye ile kıyaslandığında, Arap aleminin merkezine daha uzak çevre ülke konumundadır. Güney doğusunda Sünni Pakistan, kuzey doğusunda Sünni Türkiye ile komşu olan İran, Orta Asya'da nüfuz edinme politikalarının Rusya ile Türkiye'nin politikalarıyla çatışmaktadır. Kablan'a göre İran'ın batı Arap komşularına karşı kendisine mezhep eksenli "pey-

²³ Kablan, "Rağme kullu Dacic,"

²⁴ Muhammed S. Rusas, "İrtibak Vad'u Ankara İqlimiyyen ba'da Rihanihe `ala İhvan," *Al-Hayat*, 10 Aralık 2014, <http://www.alhayat.com/Articles/6162659/>
ارتباك-وضع-أنقرة-اقليميا-بعد-رهاغما-على--الإخوان

gamberi" rol biçmesi, Tahran'ı bölgede istenmeyen aktör konumuna getirmişti.²⁵

5.2. Arap Baharı Öncesi İlişkiler

Köşe yazılarında Türkiye ile İran'ın Bahar öncesi Arap ülkeleriyle olan ilişkilerine de değinildiği gözlenmiştir. Ali Hüseyin Bakir, Türk dış politikasının "stratejik derinlik" vizyonu ve "sıfır sorun" politikasının uygulanmasıyla bölgede büyük başarı elde ettiğine işaret etmektedir.²⁶ Arap Baharı öncesi Türkiye, Abdullah Nuğaymiş'iye göre Batı ile Doğu arasında sıkışmış kimliği ile içinde bulunduğu uzletinden çıkmanın yolunu Arap alemine açılma ve uzanma politikalarıyla bulmuştur. Türkiye'nin bu yöndeki politikaları bölge ülkeleriyle tüm sahalarda ortaklık ve iş birliğine dayanmaktaydı. Bunu yapmanın yolu da tarihi sorunları unutarak bölge komşu ülkelerinin içişlerine müdahale etmeden iyi ilişkiler kurmaktı. Nuğaymiş köşe yazısında, Arap Baharı'nın Türkiye'ye beklemediği tarihi bir fırsat sunduğunu ve Türk siyasetçilerinin Sultanlık ve Osmanlı hegemonya hayallerini yeniden canlandırdığını iddia etmektedir. Yazar, Türkiye'nin bu yeni Ortadoğu açılım politikalarının mimarı Davutoğlu'nun Washington Post'a verdiği röportajda açıkça dile getirildiğine işaret etmektedir. Yazar, Davutoğlu'nun "İngiltere'nin eski sömürgeleri üzerinde ne kadar liderlik hakkı varsa, Türkiye'nin de bir zamanlar Osmanlı'nın bir parçası olan ülkelere açılmasının o kadar hakkı vardır" açıklaması, Türkiye'nin yeni Ortadoğu politikalarının stratejisini belirlediğine dikkat çekmektedir.²⁷

Ğassan Şerbil, Arap Baharı öncesi Türkiye-Suriye ilişkilerinin her alanda zirveye ulaştığına dikkat çekmektedir. Yazar, özellikle Dış İşleri Bakanı Davutoğlu'nun komşularla "sıfır sorun" politikasının, dinamik ve aktif dış siyaset anlayışının bu ilişkilere zemin hazırladığına işaret etmektedir. Suriye'nin Türkiye'nin karadan Arap alemine açılan en güvenli ve en geniş kapısı olduğunu, hatta Türkiye'nin Suriye üzerinden Lübnan ve Ürdün'e açılma yönünde ekonomik projeler üretmeye başlattığını hatırlatmaktadır. Yine bu dönemde Suriye ile İsrail arasında arabuluculuk yapan Türkiye,

²⁵ Kablan, "Rağme kullu Dacic,"

²⁶ Ali Hüseyin Bakir, "Es-Siyase el-Kharijia et-Turkiye el-Iqlimia...ile Eyna?" *Al-Jazeera*, 31 Ağustos 2011, <https://www.aljazeera.net/opinions/2013/8/31/2-الإقليمية-التركية-الخارجية-السياسة>

²⁷ Abdullah Nuğaymiş, "Takatu` Ehlam el-Efendiyye...ve Evhamu'l Khilafe," *Al-Hayat*, 1 Şubat 2015, <http://www.alhayat.com/Opinion/Abdullah-alnghimshi/7120958>
تقاطع-أحلام-«الأفندية»-وأوهام-الخلافه

komşu ülkelerin sorunlarında da tarafsız aktif bir rol üstlenmiştir. Ancak Arap Baharı'nın başlaması ve en nihayetinde Suriye'ye de sıçraması Türkiye'yi kurulu diktatör sistemlerle halk arasında bir tercih yapmaya zorlamıştır. Türkiye, Suriye devlet yetkililerinden bir an önce demokratikleşme yolunda gerekli reformların yapılmasını isterken hem statükoyu hem de değişimi desteklemiştir. Ancak Suriye rejiminin halkın bu değişim talepleri konusuna olumsuz yaklaşımı ve halk hareketini şiddetle bastırma tercihi, Türkiye'nin de konumunu belirlemiştir. Yazara göre Türkiye, Suriye'de şiddetten kaçan mültecilere kapılarını sonuna kadar açmak zorunda kalmış, halktan yana taraf tutmuştur.²⁸ Khalid Ğazal'da Arap Baharı öncesi Arap-İran ilişkilerini değerlendirirken, bu ilişkilerin özüne gerginliğin hâkim olduğunu ifade etmektedir. Yazar, özellikle ABD'nin Irak'ı işgaliye yönetimin Şiilerin eline geçmesini ve Sünnilerin bastırılmasını, bu gerginliğin en büyük nedeni olarak göstermektedir. Ğazal, Irak'ın dışında İran'ın, İsrail ve Filistin yönetimine rağmen Hamas'a destek vererek bölgeye iyice nüfuz etmeye başladığını, Yemen'de Husileri destekleyerek ülkenin istikrarını bozduğunu, Bahreyn'i İran'ın bir vilayeti olarak görmeye başladığını ve Lübnan'da Hizbullah'ı bölgedeki çıkarlarını korumada kullandığına dikkat çekmektedir.²⁹

Khalid al-Harub, devrim öncesi ve sonrası İran'ın üç ayrı kimlikle bölgede siyaset yaptığını belirtmektedir: Birincisi, Pers İmparatorluğu'nun mirasçısı olarak sınır ötesi yayılcı politikalarıyla bölgede hegemonyasını kurmayı düşleyen İran. İkincisi, 1979 İslam Devrimi'nden sonra sadece bölgedeki Şiiliğin değil, tüm dünyadaki Şiiliğin hamiliğine soyunan, ülke sınırlarına bağlı ancak içişlerine karışan İran. Üçüncüsü, uluslararası toplumun bir üyesi olarak uluslararası hukuka saygılı ve bağlı, sınır ötesi imparatorluk ve ideolojik yayılcı politikalar izlemeyen İran. Harub, bölge ülkelerinin de uluslararası toplumun da istediği ve ilişki kurmak isteği İran'ın şüphesiz üçüncü İran olduğunun altını çizmektedir. Yazar, Arapların ve Türklerin İran'ın etnik ve mezhep yapısına yönelik sınır ötesi yayılcı bir politika izlemediklerini de hatırlatmaktadır. Harub'a göre, ne Araplar İran'da yaşayan Arap etnik kökenli İranlılardan bağlılık istemiştir, ne de Türkler İran'daki Türk kökenli soydaşlarından böyle bir siyaset izlemiştir. Yazar,

²⁸ Ğassan Şerbil, "Türkiye ve'l-Bevvabatu's-Suriyye," *Al-Hayat*, 29 Eylül 2014, <http://www.alhayat.com/Opinion/Ghassan-Charbel/4822736/تركيا-والبوابة-السورية>

²⁹ Khalid Ğazal, "Hadiru'l-'alakat el-Arabiye el-İraniye," *Al-Hayat*, 11 Haziran 2014, <http://www.alhayat.com/Articles/2915815/العلاقات-الاربية-الارانية>

İran'ın kendi iç güvenliğini hesaba katarak bölgede politikalar üretmesinin daha pragmatik bir seçim olacağını düşünmektedir.³⁰

Tarif Yusufaga, Arap Baharı öncesi ve sonrası Arap-İran ilişkilerinin seyri- ni mezhepsel zemin üzerinden analiz etmektedir. Yazar, Arap ülkelerinin Arap Baharı öncesi ve sonrası siyasi konumlarına atıfta bulunurken, aynı zamanda İran'la olan ilişkilerine de değinmektedir. Yusufaga, Arap Baharı'ndan çok önceleri Saddam dönemi Irak'ın bölgede hesabı yapılan bir güç olduğunu, ABD'nin işgaliyle etnik ve mezhepsel bölünmelere maruz kaldığını ve hala bu ekseninde iç savaşın ve İran'ın nüfuzuna girdiğine işaret etmektedir. Yazara göre Suriye, Arap Baharı öncesi bölgede Arap ülkelerinin başını çektiği güçlü devlet konumundan küresel ve bölgesel güçlerin savaş alanına dönüşmüştür. Arap Baharı öncesi Suriye-İran ilişkileri, özellikle baba Hafız Esad döneminde, "mut'a nikahı" kabilinde maslahata dayalı, faydacı bir seyir içindeydi. Oğul Beşşar Esad Suriye kapısını biraz daha aralayarak İran'la ilişkilerini daha da güçlendirmiştir. Bu ilişkiler siyasi, ekonomik ve Şiileştirme politikalarıyla çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Mısır, Hüsnü Mübarek döneminde bölgede Suudi Arabistan, Körfez ülkeleri ve Ürdün'le birlikte Şii İran yayılmacılığına karşı güçlü bir ittifak oluşturmuştu. Sedat'ın devrik İran şahını Mısır'a kabul etmesi, iki ülke arasında ilişkilerin gerginliğini tırmandırırken, Mübarek döneminde Mısır-İran ilişkilerinde bir normalleşme görülmemiştir. Yemen'de Ali Abdullah Salih, bölgede Mısır ve Suudi Arabistan'la hareket eden ve İran'ın devrimi ihraç etme politikalarına karşı duran güçlü bir müttefik olmuştur.³¹ Yazar, Arap Baharı öncesi ve sonrası yaptığı bu karşılaştırmalarda Arap Baharı'nın aslında Arap ülkeleri için bir yıkım, güç kaybı ve eksen kaymasına sebebiyet verdiğini vurgulamaktadır.

5.3. Arap Baharı Politikaları

Bedr al-İbrahim, İran ve Türkiye'nin Arap Baharı süreciyle Arap aleminde gelişen olayları memnuniyetle karşıladıklarını, İranlıların Arap Baharı'nı "İslami Uyanış," Türklerin de "Bölgesel Bahar" olarak algıladıklarını düşünmektedir. Yazar, her iki ülkenin de Arap aleminde doğan bu otorite boşluğundan yararlandığını, bu doğrultuda politikalar, stratejiler ve vizyon

³⁰ Khalid al-Harub, "Senetun Zehebiyye emama İran li Tasdir-i's-Sevra," *Al-Hayat*, 4 Ocak 2015, <http://www.alhayat.com/Opinion/khaled-alharoob/6622600/>- السنة-ذهبية-أمام-إيران-لتصدي- الثورة

³¹ Tarif Yusufaga, "Davru İran fi'r-Rabi'ül-Arabi," *Al-Hayat*, 29 Aralık 2013, <http://www.alhayat.com/Opinion/Letters/333101/> في-ربيع-ميرزا-في-نار-رود

geliştirerek bölgede etkili güçler haline geldiklerini belirtmektedir.³² Yaser al-Zatara, bölgede İran-Türk yükselişinin Arap aleminde son on yılda güçlü Arap lider yoksunluğundan kaynaklandığını belirtmektedir. Yazar, bunun da nedenini Mısır liderliğindeki Arap eksenin zayıflamış olmasına, bölgede bir denge unsuru olarak artan Türk varlığına ve kısmen İran'ın yayılmacı politikalarına bağlamaktadır.³³ Abdülmüneim Said, Arap Birliği'nin bu iktidar boşluğunu Libya konusunda aktif bir politika izleyerek doldurmaya çalıştığını, Körfez İşbirliği Konseyi'nin Bahreyn konusunda zamanında olaya el koyduğunu, ancak her iki örgütün de Suriye konusunda aynı hassasiyeti gösteremediklerini belirtmektedir.³⁴ Salih al-Qilab, İran'ın Bahreyn'deki gelişmeleri bir "fetih" olarak algıladığını, ancak Suriye'de yaşananların bir "Amerikan komplosu" olduğu yönünde yaptığı açıklamalarla Arap Baharı'na çifte standartla yaklaştığını vurgulamaktadır.³⁵

Sadullah Zari, Arap Baharı sürecinde bölgeye yönelik Türk dış politikasının değiştiğini ve yeni Ortadoğu haritasında Türkiye'nin kendisine aktif bir rol biçtiğini ifade etmektedir.³⁶ Muhammed Rusas, Türkiye'nin Arap Baharı sürecinin başlarında ABD'nin maslahatına paralel bir siyaset izlediğini savunmaktadır. Yazar, Türkiye ile ABD'nin Arap Baharı'nı ve Arap Baharı'nın iç dinamiklerini birlikte desteklediklerini, Arap Baharı'nın akabinde düşen rejimlerin yerine Türk modeline yakın Müslüman Kardeşler hareketini iktidara taşımayı hedeflediklerini iddia etmektedir. Yazar, Tunus, Mısır, Libya, Yemen, hatta Fas'ta seçimleri kazanan Müslüman Kardeşleri ziyaret eden Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Tunus, Trablus ve Kahire'de Mercidabık ve Ridaniye savaşlarından zaferle çıkan Osmanlı Sultanı gibi hareket ettiğini düşünmektedir. Ayrıca yazar, Erdoğan'ın Arap aleminin kapısı Şam'a girme fırsatını bulamadığını, Suriye'de beklenen baharın gerçekleşmediğini ve Müslüman Kardeşler ile Erdoğan'ın bölgedeki gücünün zayıflamaya başladığını ileri sürmektedir.³⁷

³² Bedr Al-İbrahim, "Türkiye ve İran fi'r-Rabi' il-Arabi," *Al-Jazeera*, 22 Mart 2012, <https://www.aljazeera.net/opinions/2012/3/22/2-الربيع-العربي-وتركيا-في-الربيع-العربي>

³³ Yaser al-Zatara, "La Osmaniyya wa La Safaviyya," *Al-Jazeera*, 22 Ağustos 2012, <https://www.aljazeera.net/opinions/2012/8/22/لاعثمانية-ولاصفوية>

³⁴ Abdülmüneim Said, "Nizamun İqlimiyun Arabiyyun Cedid," *Al-Sharq Al-Awsat*, 20 Nisan 2011, <https://archive.aawsat.com/leader.asp?section=3&issueno=11831&article=618106#.Ykgori2B2Ho>

³⁵ Salih al-Qilab, "Hatta la Tastanzif Turkiyet Erdogan al-Waqt bila Neticetin!" *Al-Sharq Al-Awsat*, 14 Temmuz 2011, <https://archive.aawsat.com/leader.asp?section=3&issueno=11916&article=630972#.Ykgi9y2B2Ho>

³⁶ Zari, "El-Lu'ba et-Turkiyye fi'l-Irak,"

³⁷ Muhammed S. Rusas, "İrtibak Vad'u Ankara İqlimiyen be'da Rihaniha `ala İkhvan," *Al-Hayat*, 10 Aralık 2014, <http://www.alhayat.com/Articles/6162659/ارتباك-وضع-أنقرة-اقليميا>
-بعد-رهاثما-على-الإخوان

Türkiye ile İran, Rusas'a göre, Arap aleminde çıkar ve beklentileri olan ve yükselen bölgesel güç olma yolunda maslahatları çatışan ülkelerdir. Bunun da ötesinde, Türkiye ile İran arasında ekonomik ilişkilerin büyüyen hacmi, Ankara ile Tahran arasında diplomatik kanalların açık tutulmasını gerekli kılmıştır. Türkiye Ortadoğu eksenine girmeden önce, İran Arap Baharı öncesi Irak, Suriye, Lübnan, Filistin gibi Arap ülkelerine nüfuz etmeye başlamıştı. Diğer yandan Arap Baharı'yla bölgede artan Türk nüfuzu, Arap ülkelerinde iktidara gelen siyasal İslamcılara güçlü bir müttefik vaadi vermiştir. Ancak Mısır'da İslamcıların darbeyle iktidardan uzaklaştırılmaları, bölgedeki Türk nüfuzunu da zayıflatmıştır. Hurşid'e göre Türkiye'nin hala Müslüman Kardeşleri desteklemesinin kendine göre nedenleri olduğunu belirtmektedir. Birincisi, Mısır'da siyasal İslam'a yapılan askeri darbenin bir benzerinin Türkiye'de önüne geçmek; ikincisi, Türkiye'nin Müslüman Kardeşler iktidarlarıyla her alanda kurmuş olduğu ilişkiler ağıdır.³⁸ Yazar, bu son gelişmenin bölgede İran nüfuzunu arttırdığı manasına gelmemesi gerektiğini düşünmektedir. Diğer yandan yazar, Suriye'de ve Irak'ta güç kazanan IŞİD'in, İran'ın bu iki ülkedeki nüfuzunu Türkiye ve Körfez ülkeleri lehine büyük oranda kırdığına işaret etmektedir. Rusas, Husilerin Yemen'de ilerlemeleri ve güç kazanmalarını da İran'ın hesabına yazıldığını hatırlatmaktadır. Yazar, bölgede Türk-İran çatışmasının belki de en belirleyici gelişmesinin, İran'ın nükleer programıyla ilgili Batı ülkeleriyle varacağı anlaşmanın içeriğine bağlı olduğuna dikkat çekmektedir.³⁹

Faris al-Khattab, Ankara ve Tahran'ın Suriye'de gelişen olayları farklı okuduklarının altını çizmektedir. Türkiye bu olayları Arap Baharı'nın bir parçası olarak tanımlamış ve Suriye rejiminden siyasi, ekonomik ve sosyal reformlar yapmasını teşvik etmiştir. Oysa İran, Suriye'deki gelişmelerin bir Amerikan komplosu olduğunu, İran'ın bölgedeki nüfuzunu kırmayı hedeflediği, özellikle Lübnan'da Hizbullah'ı bitirme girişimi olduğu şeklinde okumuştur. Yazar, Türkiye'nin mevcut Suriye rejiminin yıkılması durumunda, Nusayrilerin iktidarı kaybedeceğini, yerine Sünnilerin iktidara geleceğine ve bunun da Suriye de İran'ın gücünün kırılaacağını bildiğine işaret etmektedir.⁴⁰ Khalid bin Nayif al-Habbas, İran'ın Suriye'de Esad rejimini ayakta tutmaya çalışacağını, Irak'a benzer bir nüfuz alanı oluşturmaya

³⁸ Khurşid Deli, "Hel Te'ammaka el-Musalaha el-Khaliciyye Curuh Türkiye," *Al-Hayat*, 10 Aralık 2014, <http://www.alhayat.com/Articles/6162657/>؛ تركيا-جروح-الخليجية-جروح-تركيا

³⁹ Rusas, "İrtibak Vad'u Ankara,"

⁴⁰ Faris Al Khattab, "Suriye wa Mustaqbelu'l Alaqat beyna Turkiye ve Iran," *Al-Jazeera*, 26 Temmuz 2012, <https://www.aljazeera.net/opinions/2012/7/26/>؛ سوريا-ومستقبل-العلاقة-بين-تركيا

çalıştığını kaydetmektedir. Yazar, komşuluk ilişkilerine hizmet etmeyen, bölgesel istikrarın güçlenmesine katkı sağlamayan İran'ın bu hırsı, iradesi, yetenekleri ve mezhep eksenli yayılmacılığıyla bölgesel nüfuzunu arttırmaya çalıştığının artık bir sır olmadığını hatırlamaktadır.⁴¹ Samir Atallah, Suriye'de asıl savaşın Esad rejimiyle muhalefet arasında olmadığını, Ankara ile Tahran arasında yaşandığına dikkat çekmektedir.⁴² Huda al-Hüseyni de Arap Baharı sürecinde ortaya çıkan ve Arap alemi üzerinde yoğunlaşan İran-Türkiye rekabetinin Osmanlı-Safevi rekabetinin tarihsel bir uzantısı olduğunu belirtmektedir.⁴³

Abdulaziz Tuveyrici, İran'ın Arap alemi üzerinde hiçbir zaman bugünkü kadar belirleyici bir aktör olmadığını belirtmektedir. Arap toplumlarının yapısını bozan halk ayaklanmalarından sonra İran, bölgede meydana gelen olayların ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. İran, Arap alemine bu müdahalesini, kendisini bölgede bir aktör ve bölgenin bir parçası olmasına dayandırmaktadır. Jeopolitik konumuyla bölgeyi kendi çıkarları için daha dinamik bir alan olarak gören İran, Şii mezhebine bağlı unsurları desteklemeyi de bir "peygamberlik" görevi olarak telakki etmektedir.⁴⁴ Tuveyrici'ye göre İran, Arap Baharı'nın sebep olduğu otorite boşluğundan yararlanarak bölgenin siyasi ve mezhebi haritasını değiştirme yolunda önemli adımlar atmaktadır. Yazar, Bağdat, Şam, Beyrut ve San'a gibi önemli Arap başkentlerinin İran Şii yörüngesine girdiklerini, bölgesel gücünü nükleer programıyla daha da güçlendirmek isteyen İran'ın gelecekte bölge ülkeleri üzerinde nasıl etkiler yapabileceğinin hesabını yaptığını dikkat çekmektedir. Saddam Hüseyin sonrası Irak'a "İran'ın Irak'ı" demenin mübalağa sayılmayacağını ifade eden Tuveyrici, Arap ülkeleri aralarında bir birlik kurabilecekler mi, kursalar bile Sünni Türkiye ve Pakistan ile ilişkilerin daha da güçlendirilmesi gerekmez mi,⁴⁵ sorusunu sorarak İran'ın bölgede Şii yayılmacı politikalarına karşı daha geniş Sünni kuşatıcı ittifaklar öner-

⁴¹ Halid bin Nayif al-Habbas, "Hawla ed-Dawru'l-İrani fi'l Mıntıqati'l-Arabiye," *Al-Sharq Al-Awsat*, 2 Mart 2015, <https://aawsat.com/home/article/301646/-الدور-الإيراني-في-المنطقة-العربية>

⁴² Samir Atallah, "Amme Nabhasu ve Amme Yabhasu?" *Al-Sharq Al-Awsat*, 19 Haziran 2011, <https://archive.aawsat.com/leader.asp?section=3&tissueno=11891&article=627307#.Ykglei2B2Ho>

⁴³ Huda al-Husseini, "El-İdtirabat fi Suriye Tuqawidu Siyaset "Sıfır Mushkilat" fi Türkiye," *Al-Sharq Al-Awsat*, 7 Nisan 2011, <https://archive.aawsat.com/leader.asp?section=3&tissueno=11818&article=616166#.YkggqC2B2Ho>

⁴⁴ Ğazal, "Hadiru'l-alakat el-Arabiye el-İraniye,"

⁴⁵ Abdulaziz et-Tuveyrici, "Et-Tamaddudu'l-İrani veş-Şikaku'l-Arabi," *Al-Hayat*, 11 Mart 2015, <http://www.alhayat.com/Opinion/Writers/7950849/التمدد-الإيراني-والشقاق-العربي>

mektedir. Yusufâğa, bölgede yayılan Şii nüfuzunu, Mısır-Suudi ittifakı durdurabilir mi, sorusuna, “Sünni Türkiye bu ittifaka dahil edilmeden olmaz” yanıtını vermektedir.⁴⁶ Köşe yazarlarının neredeyse ortak kanaati, Türkiye'nin bölgede Sünni ittifakın ayrılmaz bir parçası olduğu gerçeğini dile getirmeleridir.

Muhammed Ali Farhat, Arap Baharı'yla İran'ın bu mezhepsel düzeyde yayılmacı ve nüfuz oluşturma politikasının Irak, Suriye, Yemen ve Lübnan üzerinden sahada nasıl pratiğe dönüştürüldüğüne işaret etmektedir. Yazar, İran'ın Irak üzerindeki nüfuzunu artık ne Arapların ne Türklerin tartıştığını, İran'ın aynı nüfuzu Suriye üzerinde de kurmaya çalıştığını, ancak henüz başarmadığını belirtmektedir. Yazar, Arap Baharı'nın Suriye'ye girmesiyle Sünni Suriyelileri açıktan destekleyen Türkiye'nin Esad rejiminin yıkılması konusunda kararlı olduğunu, Suriye'nin Türkiye için çok şey ifade ettiğini hatırlatmaktadır. Bölgeye Sünni bir müttefik kazandırmak ve Suriye üzerinden Körfez Arap ülkelerine açılmayı sağlamak, Türkiye'nin gerçekleştirmek isteği hedefler arasında yer almaktadır. Suriye, İran için de çok önemli bir jeopolitiğe sahip konumdadır. Çünkü İran'ın Lübnan'a (Hizbullah) ve Akdeniz'e uzanması ancak Suriye üzerinden mümkündür. Yazara göre Türkiye ile İran bu bağlamda Suriye üzerinden dolaylı olarak savaşmaktadır. Ancak sınır komşusu olan bu iki ülke, karşılıklı ziyaretler, sınırları arasındaki karşılıklı ticari akışın hacmi ve yenilenen doğal gaz anlaşmalarıyla ilişkilerini daha da güçlendirerek çatışma yerine iş birliği yaptıklarını göstermiştir. Farhat, Erdoğan'ın “ikinci evim” dediği İran ve Hamaney'in “iki asırdan beri en iyisi” dediği Türkiye ilişkilerinin prensip meselesi değil, çıkar meselesi olduğu bir daha gözler önüne serildiğine dikkat çekmektedir.⁴⁷

Khalid Abdurrahim el Seyyid, İran'ın mezhepsel uzantılarını kullanarak bölgenin jeo-stratejik öneme sahip boğazlarını kontrol altına almak istediğine dikkat çekmektedir. Yazara göre İran, Yemen üzerinden Arap Yarımadası'nın güneyinde yer alan stratejik boğazlara tahakküm etme politikaları üretmektedir. Basra Körfezi'ndeki Hürmüz Boğazı'na Kızıldeniz'deki Babu'l Mendeb Boğazı'nı da ekleyerek, İran bölgedeki deniz trafiği kontrolünü elinde tutmak istemektedir. El-Seyyid, İran için Babu'l Mendeb boğazını kontrol altına almanın nükleer programa sahip olmak kadar stratejik ve

⁴⁶ Yusufâğa, “Davru İran fı'r-Rabi'î'l-Arabi,”

⁴⁷ Muhammed Ali Ferhat, “Vu'udu Ankara ve Tahran,” *Al-Hayat*, 14 Mayıs 2014, <http://www.alhayat.com/Opinion/Mohammad-Farhat/2338523/وعود-أنقرة-وطهران>

önemli olduğunu vurgulamaktadır.⁴⁸ Tariq Seyyid, Babu'l Mendeb'in İran destekli Husilerin eline geçme tehlikesi başta Suudi Arabistan, Mısır ve diğer Körfez ülkelerini harekete geçirdiğini ifade etmektedir. Yemen'de Arap Baharı Suudi Arabistan ve Mısır'ın güvenliği ve deniz ticaret ağını büyük bir tehlike ile karşı karşıya getirmiştir. İran'ın bölgedeki yayılmasına daha fazla seyirci kalmamayı tercih eden iki ülke, Suudi Arabistan'ın başını çektiği bir koalisyon kurarak "Kararlılık Fırtınası" hava askeri operasyonunu başlatmıştır.⁴⁹ Yemen'in düşmesi, Hazım Ebu Duma'ya göre, bir Arap ülkesinin daha İran'ın nüfuzu altına girmesinden de öte, başta Körfez ülkeleri ve Mısır olmak üzere tüm Arap alemini olumsuz etkileyecek yeni güvenlik sorunlarının başlangıcı demektir.⁵⁰

Muhammed Alluş, Arap Baharı'nın yaşandığı ülkelerde değişim isteyen halk hareketlerinin tam manasıyla durgunluk kazanmadığını ifade etmektedir. Özellikle de devrime karşı darbeyle cevap veren ülkelerde halkın taleplerine cevap vermedikleri sürece bu Arap Baharı dalgasından kurtulmanın pek mümkün olmadığını öngörmektedir. Yazara göre Arap aleminde Arap Baharı sonrası oluşan otorite boşluğu, küresel güçleri ve çevre bölgesel güçleri bölgeye çekmiştir.⁵¹ Mustafa al-Faқи de Arap aleminin farklı çıkarları olan bölgesel güçlerle çevrili olduğunu, Arap Baharı'yla oluşan otorite boşluğu bu niyetleri gün yüzüne çıkardığını iddia etmektedir. Yazara göre bölgedeki istikrar ve güvenliğin sağlanması yolunda İran ile Türkiye'nin Arap aleminde yaptıkları hesaplar Suriye örneğinde daha net görülmektedir. Türkiye, Suriye rejimini düşürmeye çalışırken İran'ın onu ayakta tutmaya çalışması, bu çıkar çatışmalarına verilebilecek iyi bir örnektir.⁵² Burhan Ghalyon, Suriye krizine küresel güçlerin müdahalesi, çıkar ve çatışmaların Soğuk Savaş mantığı ve kavramlarıyla yeni bir sürece girdiğine dikkat çekmektedir. Yazar, özellikle Rusya'nın Suriye'de rejimi destekleyerek,

⁴⁸ Khalid Abdurrahim Al-Seyyid, "El-Yemen ve'd-Davru'l-İrani," *Al-Sharq*, 17 Ekim 2012, <http://www.al-sharq.com/news/details/167594#.VUp2BdGjJIU>

⁴⁹ Tariq Şeykh, "Mizenu'l-Kuwa beyna İran ve Duvali'l-Khalic," *Al-Ahram*, 27 Nisan 2015, <http://www.ahram.org.eg/NewsQ/383189.aspx>

⁵⁰ Hazım Abu Duma, "Muşarekatu Misr fi `asimati'l-Hizam...el-Khiyar es-Sitrateji li Himayeti'l-Emni'l-Kavmi el-Arabi," *Al-Ahram*, 13 Nisan 2015, <http://www.ahram.org.eg/NewsQ/377695.aspx>

⁵¹ Muhammed M. Alluş, "El-Arab fi Mizeni Duvali'l-Civari'l-Iqlimi," *Al-Sharq*, 17 Ocak 2015, <http://www.al-sharq.com/news/details/301125#.VUphudGjJIU>

⁵² Mustafa Al-Faқи, "El-Arab ve'l-Etrak...Malaffun Kadimun," *Al-Hayat*, 7 Ekim 2014, <https://thenewkhalij.news/article/3729/ملف-الترك-العرب-والترك-قديم>

Batılıların da muhaliflere verdiği destekle bölgede adeta Soğuk Savaş dönemi yeniden canlandığını belirtmektedir.⁵³

“Yalancı Bahar,” Nasır Arif'e göre Arap alemine ne demokrasi ne adalet ne de eşitlik getirmiştir. Tam tersine bölge ülkelerini iç savaşa sürüklemiş, açlığa mahkum etmiştir, göçe zorlamıştır, fakirlik, işsizlik ve açlık getirmiştir. Tarihi, coğrafyanın yazdığını ifade eden Arif, Arap aleminde son zamanlarda meydana gelen olayları İslam'ın doğuşuna kadar götürerek, tarihin tekkerrür ettiğini hatırlatmaktadır. Rumlarla Farisiler arasında geçen savaşlara gönderme yapan yazar, Rumların Ğassani Araplarının yaşadığı Suriye'yi, Farisilerin de Munzur kabilesinin yaşadığı Irak'ı işgal ettiğini; Ğassanilerin Rumlar adına, Munzurların da Farisiler adına birbiriyle savaştıklarına dikkat çekmektedir. Yazar, Arapların Türkiye ile İran'ın maslahatlarını koruma adına savaştıklarını iddia ederken, coğrafyanın insan faktörünün ırkına, dinine, mezhebine bakmaksızın tarih yazmaya devam ettiğinin altını çizmektedir. Arif ne Türklerin ılımlı İslam yüzü ne de mollaların mezhebi yayılcılığı bu gerçeği değiştirmedeğini ifade etmektedir.⁵⁴

5.4. Arap Baharı'na Model Arayışları

Arap Halkları Devrimi olarak da adlandırılan Arap Baharı, Tal'at Ramih'e göre kendisine uygun bir düzen kuramamıştır. Arap halkları söz konusu rejimleri devirmesine rağmen yerine kendi talepleri doğrultusunda bir sistem de oturtamamıştır. Yazar, süreç içerisinde farklı modellerin öne sürüldüğünü ya da dayatıldığını düşünmektedir. Birincisi, 2011 yılında başlayan İslamcı, liberal, vatansever güçleri bir araya getiren; siyasi, ekonomik, sosyal baskı, sessizliğe ve durgunluğa “yeter” diyen ve en önemlisi değişim isteyen Arap Baharı modelidir. Türkiye ile Katar'ın desteklediği bu genç ve dinamik model uzun soluklu olmaya devam edecek gibi görünmektedir. İkincisi, Arap Baharı modeline karşı, devrime karşı darbe, oluşan değişime ve güçlerine karşı duran diktatörlük modelidir. Arap Baharı öncesi sistemlerden daha acımasız ve şiddet uygulayan bu model adete birinci modelin bir kaşık suda boğmuştur. Mısır'da halkın demokratik seçimler yoluyla iktidara getirdiği hükümete karşı gerçekleştirilen askeri darbe bunun ilk örneğini teşkil etmiştir. Daha sonra Libya'daki iktidar da aynı darbeye maruz kalarak halk devrimleri askeri darbelerle sonlandırılmıştır. Üçüncüsü,

⁵³ Burhan Ghalyun, “Jiusiyasat el-Sawra el Suriyye ve'r-Rabi' el-Arabi,” *Al-Jazeera*, 24 Aralık 2012, <https://www.aljazeera.net/opinions/2012/12/24/2-جيوسياسة-الثورة-السورية-والربيع>

⁵⁴ Nasr M. Arif, “Ma beyna Türkiye ve İran,” *Al-Ahram*, 16 Şubat 2015, <http://www.ahram.org.eg/NewsPrint/360421.aspx>

demokratik ve diktatörlük modelleri arasında çatışmayı fırsat bilen ve durumdan istifade eden İran modelidir. Siyasi ve mezhepsel modelini yaymak için çaba ve çalışmalarını arttıran İran, tüm imkanlarını kullanarak bölgede varlığını daha belirgin bir şekilde göstermiştir. Bu da Arap Baharı hareketini hem başka bir yöne çekmiş (Sünni-Şii mezhep ayrışması) hem de bölgedeki güçler ve modeller arasında çıkarların çatışmasına neden olmuştur. Dördüncüsü, İslami cihat hareketleri modelidir ki bu da en hissedilir çıkışını üçüncü modele karşı verdiği çatışma sonucunda göstermiştir. Bu model aynı zamanda Arap Baharı'na karşı darbe düzenleyen diktatörlere karşı da mücadele etmektedir. Çıkar ve maslahatların bazen çatıştığı bazen de bulunduğu bu güçler arasındaki ilişkilere bölge dışı güçler de müdahil olmuştur. Yazar, dördüncü modeli Ortadoğu haritasında silmeye kararlı görünen bu küresel güçlerin, diğer üç model arasında maslahatlarını koruma adına gidip geldiklerini ifade etmektedir.⁵⁵

Muhammed Nureddin, Arap Baharı ve AK Parti iktidarından önce Arap aleminde Türk modeli hakkından olumlu şeylerin konuşulmadığını belirtmektedir. Arap aleminde Türkiye'nin laik, İsrail, Batı ve NATO'nun müttefiki bir ülke olduğuna dair yaygın bir görüşün hakim olduğunu hatırlatmaktadır. 2002 yılında AK Partinin iktidara gelmesiyle Türk modeli Arap aleminde konuşulmaya başlanmıştır. Özellikle Arap Baharı sürecinde yükselen Arap İslamcı siyasal hareketlerin seçimlerden galip çıkmasıyla Türk modeli düşüncesi ciddi manada önem kazanmıştır. Tunus, Mısır, Fas ve olası bir seçimde Suriye'de İslamcı siyasi partilere bir model olarak Türkiye'nin ılımlı İslamcı AK Parti modeli sunulmuştur. 11 Eylül olaylarından sonra ABD ile Avrupa, Türkiye modelini Arap alemine pazarlarken söz konusu ülkelerdeki radikal İslami grupları eritmeyi hedeflemişlerdir. Yazar, Türk modelinin Arap toplumunun muhafazakar İslami yorumundan çok farklı ve uzak olduğunu Batı gözden kaçırmıştır. Batı'nın model olarak sunduğu laik ve demokratik düzenin İslam'ın din-devlet ilişkisine uymadığını hatırlatan yazar, Arap toplumunun bunu kabullenemeyeceğini tahmin edememiştir. Yazar, Arap toplumunun Batı'nın demokratik sistemini olduğu gibi değil, ancak kendisine has bir demokratik modele dönüştürmekle kabul edebileceğini düşünmektedir.⁵⁶

⁵⁵ Tal'at Ramih, "El-Mutasari'una'l-Arba'a fi Ş-Şarqi'l-Awsat," *Al-Sharq*, 5 Eylül 2014, http://www.al-sharq.com/news/details/269024#.VWHyt0_lHw

⁵⁶ Muhammed Nuruddin, "İslamiyyun ve'n-Numuzacu't-Turki," *Al-Sharq*, 29 Aralık 2012, <http://www.al-sharq.com/news/details/183685#.VUpmjdGjIU>

Arap aleminde Türkiye'nin model olma olasılığıyla ilgili en hararetli tartışma AK Parti'nin laiklik yorumu üzerinden yaşandı. Fehmi Huveydi'ye göre Erdoğan, demokrasinin evladıdır, laikliğin değildir. Çünkü Erdoğan'ı laiklik hapse atmıştır. Demokrasi onu çıkarmakla yetinmemiş, Başbakan yapmıştır. Erdoğan, Mısır halkına sadece laiklikten korkmamalarını, laikliğin dinsizlik olmadığını söylemeye çalışmıştır. Aksine modern laiklik dinle çatışmaz, beraber yaşam alanları oluşturur. Huveydi, laiklik kavramına modern devletlerin uygulamalarından yola çıkarak dine karşı hem olumsuz (Fransa örneği) hem de olumlu (İngiltere örneği) anlamların yüklenebileceğini düşünmektedir. Ancak, Arap aleminde laikliğe tamamen olumsuz bir mana yüklediğini de hatırlatmaktadır.⁵⁷

Huveydi, Erdoğan'ın Mısır'da yaptığı laiklik açıklamasının dört kesime mesaj verme niyetiyle bilinçli ve tecrübeli bir politikacı siyaseti olduğunu, akademisyen Samir Salih'dan aktarmaktadır. Birinci mesaj, Arap aleminde iktidara talip olan İslami hareketlerdir. Bunun da nedeni, ileride yaşanacak olası olumsuz gelişmelerden doğabilecek sorunlara karşı şimdiden aralarına biraz mesafe koymaktır. İkinci mesaj, siyaset yapmanın önünde engel teşkil eden şiddet yanlısı radikal İslami gruplardır. Bu mesajla Erdoğan cihatçı gruplarla yollarını ayırmıştır. Üçüncü mesaj, Avrupa Birliği'ne olmuştur. Erdoğan'ın laikle ilgili sözleri Malta'da daha sonraları gerçekleştirilen AB toplantısında, Türkiye lehine çok olumlu yansımıştır. Dördüncü mesaj, İsrail'e gönderilmiştir. İsrail'in, Arap Baharı sürecinde Türkiye'nin radikal İslami hareketleri destekleyen ve yayan politikalar izlediği iddialarını çürütmek niyeti taşımıştır. Ancak Erdoğan'ın Mısır'da yaptığı laiklik açıklaması Mısırlı laik kesimleri harekete geçirmiştir. Arap Baharı'nın da etkisiyle "laik toplum" söylemlerini "sivil toplum" vurgusuna dönüştüren bu kesim Erdoğan'ın bu açıklamasından sonra "laik toplum" söylemlerini daha güçlü bir sesle dile getirmeye başlamıştır.⁵⁸

Khurşid Deli, Türk dış politika karar yapıcılarının Arap Baharı'na yaklaşımlarının temelinde "Türk Modeli" üzerinde olumlu tartışmaların farkında olmalarından kaynaklandığını belirtmektedir.⁵⁹ Beşir Abdul Fettah, Türk modelinin demokrasi, ekonomik kalkınma, İslam, laiklik ve modernite gibi yumuşak güç unsurlarından oluştuğunu, özellikle ordu, yöne-

⁵⁷ Fehmi Huveydi, "Hivar ani'l -almaniyye fi't-Turkiye," *Al-Sharq*, 11 Ekim 2011, <http://www.al-sharq.com/news/details/181353#.VUpsHtGjIU>

⁵⁸ Huveydi, "Hivar ani'l -almaniyye fi't-Turkiye,"

⁵⁹ Khurşid Deli, "El-Alaqt et-Turkiye el-Iraniye wa'l-Mu'dilatu's-Suriye" *Al-Jazeera*, 28 Ocak 2014, <https://www.aljazeera.net/opinions/2014/1/28/العلاقات-التركية-الارانية-والمعضلة>

tim ve İslam üçlüsüne dayanan modernleştirici bir model olduğunu kabul etmektedir. Yazar, İran modelinin teokratik bir rejime dayandığını, direniş ekseninde Batı, ABD ve İsrail'e karşıtlığıyla bu rejimi desteklediğini ve komşu ülkelerin içişlerine sert müdahale etmekten çekinmeyen bir model olarak sunmaktadır. Bu yönleriyle İran modeli, Batı ve Arap aleminden kabul görmezken, Türk modelinin hem Batı'dan hem de Arap aleminden destek aldığını belirtmektedir.⁶⁰ Muhammed Rumaihi, Türk modelinin en önemli unsurunun ekonomik gelişme olmadığını, aksine iyi yönetim, yargının bağımsızlığı, ordunun siyasetten uzak tutulması ve ılımlı İslam kimliğine yapılan vurgular olduğunu hatırlatmaktadır.⁶¹ Diğer yandan Abdul Rahman al-Raşid, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Kahire'de siyasi laikliği devletin müfredatı olarak benimsemelerini Müslüman Kardeşler'e tavsiye ettiğinde, Türk modelinin Arap siyasal İslamcılar tarafından tümüyle kabul görülmediğine işaret etmektedir. Yazar, Türkiye İslamcılarının, özellikle din ve devletin rolü konusundaki anlayışları bakımından Arap Baharı ülkelerindeki Müslüman Kardeşler ve Selefi anlayışından farklı olduğunu, hatta aralarında büyük kültürel bir uçurumun olduğunu belirtmektedir.⁶² İbrahim Şarkıyya, İran'ın silahlı örgütleriyle kendi modelini bölge halklarına dayatamayacağını, özellikle siyasi modellerin zorla, baskıyla başka ülkelere tepeden inme uygulanamayacağına dikkat çekmektedir. ABD'nin Irak'a dayattığı demokrasi modelinin başarısızlıkla sonuçlandığını örnek gösteren yazar, İran'ın iyi komşuluk ilişkileriyle dört değil, tüm Arap başkentlerine girebileceğini hatırlatmaktadır.⁶³

İman Şahid, Arap Baharı'nın en çok İslamcılara yaradığını ve onları iktidara taşıdığına işaret etmektedir. Ancak iktidarda fazla tutunamayan Arap İslami siyasal hareketler "neden başarısız oldular" sorusuna dikkat çekmektedir. Yazar, İslamcıların halktan uzak olduklarını, sadece güvenilir oldukları için iktidar görevi verildiğini, oysa toplumda siyasi, ekonomik ve teknik tecrübeleri olan insanların ihmal edildiğini ve son olarak siyasi olayları iyi okuyamadıklarını düşünmektedir. İslami hareketler uzmanı Kemal Habib'den

⁶⁰ Beşir Abdul Fettah, "Er-Rabi'u'l Arabi wa'l Alaqatu't Turkiye el-İraniye" *Al-Jazeera*, 12 Kasım 2011, <https://www.aljazeera.net/opinions/2011/11/12/الربيع-العربي-والعلاقات-التركيبية-الاربية>

⁶¹ Muhammed al-Rumaihi, "Eyyu Namuzaj Hiya Turkiye!" *Al-Sharq Al-Awsat*, 1 Ocak 2013, <https://archive.aawsat.com/leader.asp?section=3&issueno=12453&article=711262#.YkhXoS2B2Ho>

⁶² Abdul Rahman Al-Raşid, "Türkiye beyna'l Kalam wa'l Fi'l," *Al-Sharq Al-Awsat*, 7 Ekim 2012, <https://archive.aawsat.com/leader.asp?section=3&issueno=12367&article=698567#.Ykd82C2B2Ho>

⁶³ Şarkıyya, "İran ve l-'avasimu'l-Arba'a,"

yaptığı alıntıya göre, İslamcılarının başarısız oluşlarını, devleti yönetme gücü ve deneyimlerinin olmamasına bağlamaktadır. Toplumun İslamcılarını genel olarak hayır ve irşat işlerinde gördüklerini, parti çekişmelerinde İslamcılarını görmeye alışık olmadıklarına işaret eden Habib, İslamcılarının “davetten devlete” davet mantığıyla geçiş yaptıklarını, bunun da siyasi gerçekliğe uymadığını savunmaktadır. Eski İhvan üyelerinden Kemal Helbawi'den yaptığı alıntıda ise, İslamcılarının devletin ordu, polis ve yargı gibi aktif kurumlarına karşı sürdürdükleri düşmanlık, İslamcılarının iktidarda tutunamamalarına neden olarak gösterilmiştir.⁶⁴

5.5. İŞİD Problemi

Khalid Süleyman, 21. yüzyılın ilk çeyreğinde Türkiye'nin, Pakistan'ın 20. yüzyılın son çeyreğinde geçtiği yoldan yürüdüğünü hatırlatmaktadır. 1980'ler, Arap aleminden yola çıkan radikal İslamcılarının ceplerinde Seyyid Kutub'un *Yoldaki İşaretler* kitabı, Pakistan'a hicretlerine tanık olmuştur. Yazar, Arap Baharı'nın Suriye'de çatışmaya dönüşmesi ve bunun daha sonraları Irak'a sıçramasıyla Arap aleminden ve Avrupa ülkelerinden yola çıkan Selevi cihatçıların durağının bu sefer Türkiye olduğunu, İstanbul ve Suriye sınırındaki Türk şehirlerinde kurdukları ağlar yoluyla Suriye ile Irak'a geçiş yaptıklarına dikkat çekmektedir. Yazara göre Türkiye'nin bu yöndeki politikaları, Esad rejimini devirmek için çatışma sahasındaki tüm silahlı grupları desteklemek olmuştur.⁶⁵ Yazar, İŞİD sorununun çözümünde görüş ayrılıklarının Türk-Amerikan ilişkilerini olumsuz yönde etkilediğini, özellikle de Kobani'de Türkiye savaşa karışmasa da şehrin İŞİD'in eline geçmesini temenni ettiğini iddia etmektedir. Rusya, Türk-Amerikan ilişkilerinin sarsıldığını fırsat bilerek Türkiye'ye çok cazibeli bir teklifle yakınlaştığını, Karadeniz üzerinden Bulgaristan, Sırbistan, Macaristan ve Avusturya'dan diğer Avrupa ülkelerine pompalayacağı doğal gaz boru hattını iptal ettiğini, yeni hattın Türkiye, Ege Denizi ve Yunanistan üzerinden Avrupa'ya doğal gaz taşıyacağını duyurduğuna işaret etmektedir. Rusya, bun teklifiyle Türkiye'nin Suriye üzerinden Avrupa'ya taşınması planlanan Katar doğalgaz projesinin de önüne geçmiştir.⁶⁶

⁶⁴ İman Şahid, “Be'da Feşl-i İslamiyyin fi'l-Hukm,” *Al-Ahram*, 18 Şubat 2014, <http://www.ahram.org.eg/NewsPrint/260362.aspx>

⁶⁵ Khalid Süleyman, “Turkiye `ala Khuta Pakistan, min Ma'ber li'l-Mucahidin ila Mustakarrin lehüm,” *Al-Hayat*, 23 Eylül 2014, [⁶⁶ Rusas, “İrtibak Vad'u Ankara,”](http://alhayat.com/Articles/4722883/تريکی علی خطی پاکستان: من معبر ل «المجاهدين» إلى مستقر لهم</p></div><div data-bbox=)

Mustafa al-Fai, IŞİD'in Suriye ve Irak'ta girdiği savaşlarından en çok faydalanan ülkenin Türkiye olduğunu iddia etmektedir. Birincisi, Türkiye IŞİD kartını kullanarak İran'ın müttefiki Suriye rejiminin çok uluslu askeri bir müdahaleyle düşürülmesini Őart koşmuştur. İkincisi, Suriye'nin Türkiye sınırı boyunca Kürt nüfusunun yoğun olduğu bölgelerin IŞİD'in kontrolüne geçmesi ve PKK'nın uzantısı PYD'nin gücünün kırılmasını hedeflemiştir. cncs, Suriye sınırında uçuşa yasak tampon bir bölge kurarak Suriye topraklarına nüfuz etmek istemiştir. Uzun vadede Türkiye, Suriye zerinden Katar doğal gazını Avrupa'ya taşımak, Rus ve İran gazına bağımlılıktan kurtulmak istemiştir. Dördüncüsü, IŞİD'in bu Şiddet ve korku salan İslam anlayışına alternatif olarak kendi ılımlı İslam modelini Avrupa ve Arap alemine sunmuştur.⁶⁷ Tariq abu'l-Aynen, IŞİD'in Suriye ve Irak'ta İran'ın çıkarlarına büyük bir tehdit oluşturduğunu, ancak İran'ın bu iki ülkeye daha fazla nüfuz etmesine de olanak sağladığına işaret etmektedir. Ne Şam rejiminin ne de Bağdat hükümetinin IŞİD'i durduracak bir gücü gösteremediklerini hatırlatan yazar, bu durumun da İran için tarihi bir fırsat doğurduğunu ifade etmektedir. Zaten Irak'ın sivil ve askeri alanlarına yeterince nüfuz etmiş olan İran'ın yeni hedefi Esad rejimini korumak amacıyla Şam olmuştur. Yazara göre Arap alemine pek de yabancı olmayan, ancak farklı isimlerle tarih sahnesine çıkan bu yeni denklemin adı IŞİD-Şii atışması olmuştur.⁶⁸

5.6. Sultan, Molla, Laiklik

Türk-İran dış politikalarını kēe yazılarına taşıyan yazarların kullandıkları bu c kavramın Arap halk ve resmi kullanışlarında farklı anlamların yüklendiği görülecektir. Bu kavramların kapalı içeriklerini analiz edebilmek için Arapçayı ve Arap kültürünü bilmegi, hatta Arap aleminde uzun bir müddet kalmayı da gerektirmektedir. Erdoğan'a Mısır ziyareti sonrasında Sultan benzetmesi yapılması, Sultan kavramına tarihi uzantısıyla bir anlam yüklenmiştir. Mısırın 1517'de Osmanlı Sultanı Yavuz Selim tarafından fetih edilmesi, kutsal emanetlerin İstanbul'a taşınması, hilafetin Mısır'da yaşayan son Abbasi halifesinden törenle Osmanlı Sultanı'na geçmesi, iktidarın ve İslam'ın hamiliğinin Araplardan Türklere geçtiğinin temsilidir. Bu manada, kaybedilen savaş, hilafet, iktidar ve tüm bu olumsuz anlamlar Sultan kavramına yüklenmiştir. Erdoğan'ın Mısır gezisi, bu bağlamda, milliyetçi

⁶⁷ Al-Fai, "El-Arab ve'l Etrak...Meleffun Kadimun,"

⁶⁸ Tariq Abul-Ayneyn, "Da'iş ve Mustakbalu'n-Nizamu's-Siyasi el-Arabi," *Al-Hayat*, 1 Temmuz 2014, <http://alhayat.com/Opinion/Writers/3321085/> داعش ومستقبل النظام السياسي العربي

köşe yazarlarına ve Arap kamuoyuna Osmanlı Sultanı geri dönüyor algısını oluşturmuştur. Batı medyasında da AK Parti iktidarının yeni Osmanlılar olarak çerçevelenmesi, Arap aleminin kaygılarını daha da arttırmıştır. Sultan kavramı daha çok Arap milliyetçi yazarlar tarafından kullanılmakta ve Türk dış politikasının Arap Baharı açılımını yayılmacı olarak algılanmasına zemin hazırlamıştır.

Molla kavramı hem Arap milliyetçi hem de Arap İslamcı yazarlar tarafından kullanılmıştır. Kavram, 1979 İslam Devrimi sonrası İran'ın Arap alemine yönelik mezhebi yayılmacı politikalarını temsil etmektedir. Ancak, milliyetçilerin ve İslamcılarının molla kavramına yükledikleri anlam çok farklılık arz etmektedir. Milliyetçilere göre İran'ın İslam Devrimi'nden önce de Arap topraklarında gözü olmuştur. İran şahının Körfezdeki adaları işgal etmesi, Bahreyn üzerinde hak iddia etmesi, bu iddialarını kanıtlamak için öne sürdükleri örneklerdir. Bu bağlamda, devrim sonrası İran, Arap toraklarına yönelik yayılmacı politikasını mezhep üzerinden yürütmektedir. Bir başka ifadeyle, milliyetçilere göre İran'ın Şii yayılmacı politikalarının perde arkasında aynı yayılmacı Pers İmparatorluğu zihniyeti yatmaktadır. İslamcılar ise Molla kavramına tamamen mezhebi bir anlam yüklemektedir. Hatta Şii Arapların Sünni Araplardan ziyade Şii İranlılara daha yakın durmaları bu yaklaşımlarını ve Molla kavramına yükledikleri manayı güçlendirmiştir. Ancak yine de köşe yazılarında İslamcılarının ses tonu milliyetçilerinki kadar yüksek ve güçlü gelmemektedir.

Laiklik kavramıyla genelde Türkiye ve AK Parti dönemi Türkiye siyasal İslam modeli temsil edilmektedir. Kavramın Türkiye ile birlikte anılmasının nedeni Türkiye'nin Osmanlı hilafetinden sonra yaklaşık bir asırlık laiklik tarihine sahip oluşu ve Arap aleminde bu düzenle tanınmasıdır. İslamcı bir geleneğe ve söyleme sahip olsa da AK Parti hükümetinin laikliğe sahip çıkması, özellikle Erdoğan'ın Mısır ziyaretinde laikliğin din karşıtlığı olmadığını vurgulaması, kavramı köşe yazılarına taşımıştır. Arap aleminde Müslüman Kardeşler cemaati ve Arap Baharı sürecinden sonra kurdukları hükümetler, AK Parti'yi model olarak görmektedirler. Ancak, Erdoğan'ın Mısır'da yaptığı laiklik tarifi ve laiklik tavsiyesi İslamcılar tarafından pek sıcak karşılanmamıştır. Hatta İslamcılar laiklik kavramı ('almaniyye) yerine sivil toplum kavramını (al-Muctama' al- Medeni) kullanmayı tercih etmişler, laiklik tartışmaları sivil toplum kavramı üzerinden yürütülmüştür. Laiklere, laiklik kavramı unutturulmuşken, Erdoğan'ının bu kavramı tekrar gündeme getirmesi, İslamcılarının beklemedikleri bir açılım olmuştur.

Ancak, Erdoğan'ın İslamcılara bu laiklik hatırlatması ve tavsiyesinden sonra, Erdoğan ne mesaj vermek istedi? sorusuna cevaplar arayan İslamcılar da olmuştur. Askeri darbeden sonra iktidarı kaybeden Müslüman Kardeşler, Erdoğan'ın vermek isteği mesaj anlayacaktı, ancak çok geç kalmış olacaktı.

6. Sonuç

Bu çalışma, Arap Baharı sürecinin ilk beş yılında netleşen Türk-İran dış politikalarının Arap basınında, Al-Hayat, Al-Ahram ve Al-Sharq, Al-Jazeera net ve Al-Sharq Al-Awsat gazetelerinin köşe yazılarına nasıl yansıdığını araştırdı. Araştırmada hem içerik hem de söylem analiz yöntemleri kullanıldı. Bu bağlamda gazetelerin araştırma konusuyla ilgili köşe yazıları üzerinde yapılan analizlerden önemli bulgular elde edildi. Öncelikle Arap Baharı'nın başladığı 2011 yılında çıkan haberlerin genellikle Arap Baharı'nın iç dinamikleri üzerinde yoğunlaştığı görülmüştür. Türkiye ile İran'ın Arap Baharı sürecindeki rolleri üzerine yapılan değerlendirmelerin 2012-2015 yıllarında daha yoğun bir şekilde işlendiği tespit edilmiştir. Türk-İran dış politikaları üzerinde yapılan değerlendirmeler çoğunlukla milliyetçi ve İslamcı köşe yazarları tarafından gazete köşelerine taşındığı gözlemlenmiştir. Al-Sharq gazetesi Türkiye'nin Arap Baharı politikalarına olumlu bir yaklaşım sergilerken, İran'ı Basra Körfezi'nde bir tehdit unsuru olarak görmüştür. Al-Ahram gazetesi askeri darbeden sonra Türkiye'nin Arap Baharı politikalarını en şiddetli bir dille eleştirmeyi yayın politikası haline getirmiştir. Diğer yandan Al-Hayat gazetesi hem Türkiye hem de İran'ı Arap alemi üzerinde maslahatları doğrultusunda kıyasıya bir rekabet içinde olduklarını gündeminden düşürmemiştir. Söz konusu gazetelerin köşe yazılarında Arap Baharı'na yönelik Türk-İran dış politikaları belli konu başlıkları altında ve karşılaştırmalı işlenmiştir. Bu bağlamda, milliyetçi yazarlar Türkiye ve İran'ın Arap Baharı politika açımlarını yayımları ve Arap iç işlerine karşıma olarak değerlendirmişlerdir. İran'ın şahlık döneminde Pers milliyetçiliğiyle, İslam Devrimi sonrasında Şiilik mezhepsel doktriniyle Arap alemi üzerinde yayımları politikalarını sürdürdüğüne dikkat çekmişlerdir. Türk dış politikalarının, milliyetçi yazarlara göre, tarihi Osmanlı imparatorluğunun Arap alemi üzerindeki hakimiyetini yeniden kurmaya yönelik olduğunu savunmuşlardır. Ancak, özellikle İslamcı yazarlar, Arap alemi üzerinde artan İran'ın rolü, baskısı ve Şii hilaline karşı bölgesel güç olarak Sünni Türkiye'nin dengeleyici desteğinin gerekli olduğunu dile getirmişlerdir.

Milliyetçi köşe yazarları Türkiye'nin Arap Baharı'na yönelik politikalarını değerlendirirken Türkiye'nin özellikle Suriye'de karşı karşıya kaldığı mülteci ve sınır güvenlik sorunlarını görmezden geldikleri görülmüştür. Türkiye'nin Arap Baharı'na yönelik politikaları Arap iç işlerine karışmak ve Arap topraklarında gözü olmak olarak yorumlanmıştır. Oysa Türkiye'nin Suriye devrimine yönelik ürettiği tüm politikalarının merkezinde kendi sınır güvenliği, mülteciler ve Suriye'nin üniter yapısının korunması olmuştur. Bu da söz konusu köşe yazarlarının gerçekleri görmezden gelerek Arap kamuoyunda Türkiye-karşıtı bir algı oluşturma çabası içinde olduklarını göstermiştir. Özellikle demokratik seçimlerle iktidara gelen, askeri darbelerle iktidardan düşürülen Müslüman Kardeşlere verdiği destekle Türk dış politikası prensipleri olan bir profil çizmiştir. İran'ın Suriye'de, Yemen'de, Irak'ta ve Lübnan'da mezhep eksenli politikalarına odaklanmış, ancak İran'ın bu ülkelerden ekonomik çıkarları üzerinde durulmamıştır. Oysa İran'ın Irak'la kurduğu ekonomik ilişkiler, Irak'ı sadece mezhepsel olarak Tahran'a bağlamamış, aynı zamanda ekonomik olarak da keline bağımlı kılmıştır. Köşe yazarlarının göz ardı ettikleri bir diğer konu da Arap aleminde yaşayan Şiiilerin talepleridir. İran'ın Şii Arap nüfusu üzerinde etkili olmasının nedenleri üzerinde durulmamıştır. Şii Arapların İran'ın nüfuzuna açık olması, bir başka ifadeyle, Arap hükümetlerine karşı İran'a sığınması ancak mezhepçiliğin üst kimlik olarak tanımlanmasıyla açıklanabilir. Sonuç olarak, iktidarların medya üzerindeki nüfuzu hesaba katıldığında, seçilen gazetelerin köşe yazıları, iktidarların dış politika yönelimlerine paralel haber yorumu yaptıkları, rıza ürettikleri sonucuna varmak mümkündür.

Kaynakça

- Aras, Bülent ve Emirhan Yorulmazlar. "Turkey and Iran After the Arab Spring: Finding a Middle Ground." *Middle East Policy* 11, no. 4 (Kış 2014): 112-120.
- Chubin, Shahram. "Iran and the Arab Spring: Ascendancy Frustrated." *Gulf Research Center* (Eylül 2012): 1-51.
- Cohen, Bernard Cecil. *The Press and Foreign Policy*. New Jersey: Princeton University Press, 1965.
- Hardy, Cynthia, Bill Harley ve Nelson Phillips. "Discourse Analysis and Content Analysis: Two Solitudes?" *Qualitative Methods: Newsletter of the American Political Science Association Organized Section on Qualitative Methods* 2:1 (Bahar 2004).

- Herman, Edward S. ve Noam Chomsky. *Manufacturing Consent: the Political Economy of the Mass Media*. Londra: Bodley Head, 2008.
- Hermann, Margaret G. "Content Analysis," içinde *Qualitative Methods in International Relations: a Pluralist Guide*, Editörler: Audie Klotz ve Deepa Prakash. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2008.
- İnat, Kemal. "Türkiye'nin Ortadoğu Politikası 2012." içinde *Ortadoğu Yılığ 2012*, Editörler: Kemal İnat ve Muhittin Ataman, İstanbul: Açılım Kitap, 2014.
- McQuail, Denis. *McQuail's Mass Communication Theory*. Londra: Sage Publication, 2010.
- Neuendorf, Kimberly A. "Content Analysis: A Contrast and Complement to Discourse Analysis," *Qualitative Methods: Newsletter of the American Political Science Association Organized Section on Qualitative Methods* 2:1 (Bahar 2004).
- Neumann, Iver B. "Discourse Analysis." içinde *Qualitative Methods in International Relations: A Pluralist Guide*, Editörler: Audie Klotz ve Deepa Prakash. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2008.
- Öniş, Ziya. "Turkey and the Arab Spring: Between Ethics and Self-Interest." *Insight Turkey* 14, no. 3 (2012): 45-63.
- Parsi, Trita ve Riza Marashi. "Arab Spring Seen from Tehran: The Geopolitical Contest for Region's Hearts and Minds." *Cairo Review* 2 (2011): 98-112.
- Robinson, Piers. "Theorizing the Influence of Media on World Politics: Models of Media Influence on Foreign Policy," *European Journal of Communication* 16, no. 4 (2001): 523 - 544.
- Sadeghi-Boroujerdi, Eskandar. "Iran and the Arab Spring." *Tehran Bureau*, (Haziran 2011).
- <https://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/tehranbureau/2011/06/iran-and-the-Arabspring.html>
- Schreier, Margrit. *Qualitative Content Analysis in Practice*. Los Angeles, CA: Sage, 2012.
- Siebert, Fredrick S., Theodore Peterson ve Wilbur Schramm. *Four Theories of the Press*. Urbana: Univ. of Illinois Press, 1984.

İnternet Kaynakları

- Abbas Naci, Mohamed. "Turkiye ve Iran... el-Khosumu el-Asdiqau." *Al-Jazeera*. 22 Ağustos 2011. <https://www.aljazeera.net/opinions/2011/8/22/2-تركيا-وايران-الخصوم-الأصدقاء>

- Abu Duma, Hazım. "Muşarekatu Misr fi `asimati'l-Hizam...el-Khiyar es-Sitrateji li Himayeti'l Emni'l-Kavmi el-Arabi." *Al-Ahram*. 13 Nisan 2015. <http://www.ahram.org.eg/NewsQ/377695.aspx>.
- Abu'l-Ayneyn, Tariq. "Da iş va Mustakbalu'n-Nizamu's-Siyesi el-Arabi." *Al-Hayat*. 1 Temmuz 2014. <http://alhayat.com/Opinion/Writers/3321085/داعش ومستقبل النظام السياسي العربي>
- Abdul Fettah, Beşir. "El Rabi'u'l Arabi ve'l Alaqatu't Türkiye el-Iraniyye." *Al-Jazeera*. 12 Kasım 2011. <https://www.aljazeera.net/opinions/2011/11/12/الربيع-العربي-والعلاقات-التركية>
- Al-Faqi, Mustafa. "El-Arab ve'l Etrak...Meleffun Kadimun." *Al-Hayat*. 7 Ekim 2014. <https://thenewkhalij.news/article/3729/العرب-والأتراك-ملف-قديم>
- Al-Habbas, Halid bin Nayif. "Hawla ed-Dawru'l-Irani fi'l Mıntıqati'l-Arabiyye." *Al-Sharq Al-Awsat*. 2 Mart 2015. <https://aawsat.com/home/article/301646/د-خالد-بن-نايف-الهباس/حول-الدور-الإيراني-في-المنطقة-العربية>
- Al-Harub, Khalid. "Senetun Zehebiyye emame İran li Tasdiri's-Sevra." *Al-Hayat*. 4 Ocak 2015. <http://www.alhayat.com/Opinion/khaled-alharoob/6622600/سنة-ذهبية-أمام-إيران لتصدير-الثورة>
- Al-Husseini, Huda. "El-Idtirabat fi Suriye Tuqawidu Siyasat "Sıfır Mushkilat" fi Türkiye." *Al-Sharq Al-Awsat*. 7 Nisan 2011. <https://archive.aawsat.com/leader.asp?section=3&issueno=11818&article=616166#.YkggqC2B2Ho>
- Al-İbrahim, Bedr. "Türkiye ve İran fi'r-Rabi' el-Arabi." *Al-Jazeera*. 22 Mart 2012. <https://www.aljazeera.net/opinions/2012/3/22/2--إيران-وتركيا-في-الربيع-العربي>
- Al-Khattab, Faris. "Suriye ve Mustaqbelu'l Alaqat beyna Türkiye ve İran." *Al-Jazeera*. 26 Temmuz 2012. <https://www.aljazeera.net/opinions/2012/7/26/سوريا-ومستقبل-العلاقة-بين-تركيا>
- Al-Qilab, Salih. "Hatta la Tastanzif Turkiyet Erdogan el-Waqt bila Neticetin!" *Al-Sharq Al-Awsat*. 14 Temmuz 2011. <https://archive.aawsat.com/leader.asp?section=3&issueno=11916&article=630972#.Ykgi9y2B2Ho>
- Al-Raşid, Abdul Rahman. "Türkiye beyne'l Kelam wa'l Fi'l." *Al-Sharq Al-Awsat*. 7 Ekim 2012. <https://archive.aawsat.com/leader.asp?section=3&issueno=12367&article=698567#.Ykd82C2B2Ho>
- Al-Rumaihi, Muhammed. "Eyyu Namuzaj Hiya Türkiye!" *Al-Sharq Al-Awsat*. 1 Ocak 2013. <https://archive.aawsat.com/leader.asp?section=3&issueno=12453&article=711262#.YkhXoS2B2Ho>

- Al-Seyyid, Khalid Abdurrahim. "El-Yemen ve'd-Davru'l-İrani." *Al-Sharq*. 17 Ekim 2012. <http://www.al-sharq.com/news/details/167594#.VUp2BdGjIU>
- Alluş, Muhammed M. "El Arab fi Mizeni Duveli'l-Civari'l-İqlimi." *Al-Sharq*. 17 Ocak 2015. <http://www.al-sharq.com/news/details/301125#.VUphudGjIU>
- Al-Zatara, Yaser. "La Osmaniyya wa La Safaviyya." *Al-Jazeera*. 22 Ağustos 2012. <https://www.aljazeera.net/opinions/2012/8/22/صفوية-ولا-عثمانية>
- Arif, Nasr M. "Ma beyna Turkiye ve İran." *Al-Ahram*. 16 Şubat 2015. <http://www.ahram.org.eg/NewsPrint/360421.aspx>
- Atallah, Samir. "Amme Nabhasu wa Amme Yabhasun?" *Al-Sharq Al-Awsat*. 19 Haziran 2011. <https://archive.aawsat.com/leader.asp?section=3&tissueno=11891&article=627307#.Ykglei2B2Ho>
- At-Tuveyciri, Abdulaziz. "Et-Tamaddudu'l-İrani veş-Şikaku'l-Arabi." *Al-Hayat*. 11 Mart 2015. <http://www.alhayat.com/Opinion/Writers/7950849/التمدد-الإيراني-والشفاق-العربي>
- Badirkhan, Abdul Wahhab. "Men Yahsimu fi Suriye....Turkiye em Iran?" *Al-Hayat*. 16 Haziran 2011. <https://ar.qantara.de/content/lmshhd-lswry-mn-yhsm-fy-swry-trky-m-yrn>
- Bakir, Ali Hüseyin. "Es-Siyase el-Kharijia et-Turkiya el-Iqlimia...ile Eyne?" *Al-Jazeera net*. 31 Ağustos 2011. <https://www.aljazeera.net/opinions/2013/8/31/2-السياسة-الخارجية-التركية-الإقليمية>
- Deli, Khurşid. "Hel Te`ammaka el-Musalaha el-Khaliciyya Curuh Turkiye." *Al-Hayat*. 10 Aralık 2014. <http://www.alhayat.com/Articles/7562616-هل-تعلم-المصالحة-الخليجية-جروح-تركيا>
- Deli, Khurşid. "Turkiye Tuharibu Da'ış min Bevvabati İskati'n-Nizam." *Al-Hayat*. 2 Ekim 2014. <http://www.alhayat.com/Articles/4861186/تركيا-تحارب-داعش-من-بوابة-إسقاط-النظام>
- Deli, Khurşid. "El Alaqat et-Turkiye el-Iraniye ve'l-Mudilatu-s-Suriye." *Al-Jazeera*. 28 Ocak 2014. <https://www.aljazeera.net/opinions/2014/1/28/العلاقات-التركية-الإيرانية-والمعضلة>
- Ferhat, Muhammed Ali. "Vu`udu Ankara ve Tahrán." *Al-Hayat*. 14 Mayıs 2014. <http://www.alhayat.com/Opinion/Mohammad-Farhat/2338523/وعود-أنقرة-وطهران>
- Ghalyun, Burhan. "Jiusiyasat el-Sawra el Suriye ve'r Rabi' el-Arabi." *Al-Jazeera*. 24 Aralık 2012. <https://www.aljazeera.net/opinions/2012/12/24/2-جيوسياسة-الثورة-السورية-والربيع>

- Ğazal, Khalid. "Hadiru'l-`alakat el-Arabiye el-İraniye." *Al-Hayat*. 11 Haziran 2014. <http://www.alhayat.com/Articles/2915815/>-العلاقات-العربية-الإيرانية
- Huveydi, Fehmi. "Hivar `ani'l-`almaniyye fi t-Turkiye." *Al-Sharq*. 11 Ekim 2011. <http://www.al-sharq.com/news/details/181353#.VUpsHtGjJIU>
- Kablan, Mervan. "Rağme kullu Dacic Türkiye ekser Ehimmiyye ve Ercah Veznen min Iran ve Misr Mucteme`ateyn." *Al-Sharq*. 8 Mayıs 2014. <http://www.alsharq.com/news/details/235722#.VUppcdGjJIU>
- Nuğaymiş, Abdullah. "Tekatu` Ehlam el-Efendiyye...ve Evhamu'l-Khilafe." *Al-Hayat*. 1 Şubat 2015. <http://www.alhayat.com/Opinion/Abdullah-alnghimshi/7120958/>تقاطع-أحلام-«الأفندية»-وأوهام-الخلافة
- Nuruddin, Muhammed. "İslamiyyun ve`n-Numuzecu`t-Turki." *Al-Sharq*. 29 Aralık 2012. <http://www.al-sharq.com/news/details/183685#.VUpmjdGjJIU>
- Ramih, Tal'at. "El-Mutasari`una'l-Arba`a fi`ş-Şarki'l-Awsat." *Al-Sharq*. 5 Eylül 2014. http://www.al-sharq.com/news/details/269024#.VWHyt0_tlHw
- Rusas, Muhammed S. "İrtibak Vad`u Ankara İqlimiyyen be`da Rihanihe `ala İhvan." *Al-Hayat*. 10.Aralık.2014. <http://www.alhayat.com/Articles/6162659/>ارتباك-وضع-أنقرة-اقليميا-بعد-رهانها-على--الإخوان-
- Said, Abdulmuneim. "Nizamun Iqlimiyyun Arabiyyun Cedid." *Al-Sharq Al-Awsat*. 20 Nisan 2011. <https://archive.aawsat.com/leader.asp?section=3&issueno=11831&article=618106#.Ykgori2B2Ho>
- Şahid, İman. "Ba`da Feşli'l-İslamiyyin fi'l-Hukm." *Al-Ahram*. 18 Şubat 2014. <http://www.ahram.org.eg/NewsPrint/260362.aspx>
- Şarkiyya, İbrahim. "İran ve'l`avasimu'l-Arba`a: Es-Saytara Bidayatu'l-İnhiyar." *Al-Hayat*. 3 Kasım.2014. <http://www.alhayat.com/Articles/5453467/>إيران-والعواصم-الأربع--السيطرة-بداية-الانهيار
- Şerbil, Ğassan. "Türkiye ve'l-Bevvabatu`s-Suriyye." *Al-Hayat*. 29 Eylül 2014. <http://www.alhayat.com/Opinion/Ghassan-Charbel/4822736/>تركيا-البوابة-السورية
- Şeykh, Tariq. "Mizanu'l Kuwa beyna İran ve Duvali'l-Khaleej." *Al-Ahram*. 27 Nisan 2015. <http://www.ahram.org.eg/NewsQ/383189.aspx>
- Süleyman, Khalid. "Türkiye `ala Khuta Pakistan, min Ma`ber li'l-Mucahidin ila Mustakarrin lehum." *Al-Hayat*. 23 Eylül 2014. <http://alhayat.com/Articles/4722883/>تركيا على خطى باكستان: من معبر ل«المجاهدين» الى مستقر لهم

Yusufağa, Tarif. "Devru İnan fi`r-Rabi`il-Arabi." *Al-Hayat*. 29 Aralık 2013.

<http://www.alhayat.com/Opinion/Letters/333101/> دور-İnan-في-الربيع-العربي

Zari, Sadullah. "El-Lu`ba et-Turkiyye fi`l-Irak." *Al-Hayat*. 2 Temmuz 2014.

<http://www.alhayat.com/Opinion/Writers/3337680/> اللعبة-التركیة-في-العراق